

TÜRKİYE’NİN ORTA ASYA’DAKİ YUMUŞAK GÜCÜ VE KAMU DİPLOMASİSİ UYGULAMALARININ ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Ayhan Nuri YILMAZ* - Dr. Öğr. Üyesi Gökmen KILIÇOĞLU*

Öz

Bu çalışma, yazarlarının dünyanın diğer bölgeleri için daha önceden yapmış oldukları Türkiye'nin yumuşak gücünü ve kamu diplomasisi uygulamalarının analizini Orta Asya bölgesine de uyarlayan bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Doğu Türkistan'ı Moğolistan'ı ve Afganistan'ı kapsayan geniş bölge değil sadece eski Sovyet cumhuriyetleri olan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın olduğu dar anlamdaki Orta Asya coğrafyası baz alınmıştır.

Türkiye'nin güçlü bağlara sahip olduğu Orta Asya bölgesine yönelik Kamu Diplomasisi faaliyetlerinin neler olduğu ve nasıl yürütüldüğü sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmaların etkinliği ve verimliliği irdelenmiş, daha iyi olabilir mi? sorusu incelenmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991 yılından bu yana geçen çeyrek asırlık dönemin analizi, gelinen nokta itibarıyla ve ülkeler bazında tek tek değerlendirilmiştir. Bu analiz ağırlıklı olarak TİKA, DİB, Yunus Emre Kültür Merkezi, TÜRKSOY, YTB, THY gibi kamu diplomasisi kurumlarının faaliyetleri üzerinden yapılmıştır. Çalışma, literatür taraması; kurumların resmi internet sayfalarının, raporlarının ve yayınlarının taranması ve kurumların faaliyetlerinin basında taranması gibi yöntemler kullanılarak yapılmıştır. Ayrıca yazarların farklı zaman ve amaçlarla bölgede buldukları dönemlerdeki gözlemlerine de yer verilmiştir.

Bu bağlamda çalışma Orta Asya coğrafyasının tanımın tarihsel değişimini ve bölgenin jeopolitik önemine de değinilen uzun bir giriş, bunu izleyen beş ülkenin tek tek değerlendirildiği ikinci bir bölüm ve genel değerlendirme ve önerilerin yer aldığı bir sonuç kısmından oluşmaktadır.

Anahtar kelimeler: Orta Asya, Türkistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Yumuşak Güç, Kamu Diplomasisi Faaliyetleri.

* Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi Sigortacılık ve Sosyal Güvenlik Bölümü.

* Düzce Üniversitesi Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Soft Power Of Turkey In Central Asia And The Analysis Of The Public Diplomacy Applications

Abstract

This study intends to adapt the analysis of Turkey's soft power and public diplomacy practice was carried out with an approach to Central Asia as its authors have done for other regions of the world in their previous works. In the study, narrow sense central Asia was taken excluding East Turkestan which was controlled by China, Afghanistan and Mongolia and examined only the countries Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan and Turkmenistan, which are all belong to the former Soviet Union.

The analysis of the quarter-century period since the dissolution of the Soviet Union in 1991 has been assessed on a case-by-case basis and on a country-by-country basis. This analysis was mainly carried out through activities of public diplomacy institutions such as TİKA (Turkish Cooperation and Coordination Agency), DİB (Presidency of Religious Affair of Turkey), Yunus Emre Institute, TURKSOY (International Organization of Turkic Culture), YTB (Presidency for Turks Abroad), THY (Turkish Airlines). The Study was processed by mostly literature review; using the methods such as the official internet pages of the institutions, the screening of the reports and publications and the screening of the activities of the institutions. In addition to this, also included observations of the authors during different periods of time and purposes on field.

In this context, the study consists of a long introduction to the historical change of the definition of Central Asia geography and the geopolitical importance of the region, with a second chapter in which the following five countries are evaluated one by one, and a conclusion which includes general evaluation and suggestions.

Keywords: Central Asia, Turkestan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan, Turkmenistan, Soft Power, Public Diplomacy Activities.

Giriş

2014 yılından bu yana çalışmakta olduğumuz yumuşak güç ve Türkiye'nin kamu diplomasi faaliyetlerini ağırlıklı olarak Türkiye'nin muhtelif bölgeler üzerindeki yumuşak güç etkisi şeklinde yada *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)*, *Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB)*, *Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB)* gibi kurumların faaliyetleri üzerinden yaptık. Bu çalışmamız yine bölgesel ve Türkiye'nin Orta Asya ülkeleri üzerindeki yumuşak güç etkisini ölçmeye dönük bir çalışma olarak ortaya kondu. Çalışmamızda dar anlamdaki Orta Asya kavramı baz alınmış ve sadece eski Sovyet cumhuriyeti olan beş ülke üzerinden ve Türk kamu diplomasisi kurumlarının bu ülkelerdeki faaliyetleri ve bu faaliyetlerin etkileri üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'dan oluşan bu beş ülke pratik birkaç sebepten ötürü seçilmiş ve bu çalışmanın konusu yapılmıştır. Birincisi bu ülkelerin tamamının Eski Sovyetler Birliği'nin bir üyesi olması ve uzun bir süre Rus etkisinde kalmaları münasebetiyle benzerlikler arz etmesidir. Bir diğer sebep bu ülkelerin bağımsız devletler olarak dünya sahnesine çıkmalarının soğuk savaşın bitimine yani 1991 yılına denk gelmesidir. Dolayısı ile bu ülkeler ile Türkiye'nin ilişkileri aynı dönemde başlamıştır ve Türk kamu diplomasisi kurumlarının performansını ölçmede büyük ölçüde eşitlik olacaktır. Geniş anlamdaki Orta Asya

bölgesinin ve burada yer alan ülkelerin analizi başka bir çalışmanın konusu olacaktır. Ama yine de geniş anlamdaki Orta Asya’nın tamamının analizini yapmanın mevcut siyasi şartlar nedeniyle mümkün olmayacağı da ifade edilmelidir. Zira Doğu Türkistan bölgesi Çin Halk Cumhuriyeti’nin kontrolü altındadır ve bağımsız bir ülke değildir. Bu yüzden yapılması durumunda geniş anlamdaki Orta Asya coğrafyası analizine, mevcut şartlarda bu çalışmadaki beş ülkeye ilaveten sadece Moğolistan ve Afganistan eklenebilecektir.

Biz bu çalışmada Orta Asya ile ilgili genel bir değerlendirme ile başlayıp, bölgenin tarihi, siyasi ve kültürel dinamiklerine göz atmayı uygun gördük. Zira yüz yılı aşkın bir süre dünyadan kopuk bir konumda olan bölgeyi doğru anlamak ve yorumlamak bu tür bir analizi gerekli kılmaktadır. Çalışmanın izleyen ikinci kısmında öncelikle yumuşak güç ve kamu diplomasisi kavramlarına kısaca değinilecek akabinde, Türk kamu diplomasisi kurumları ve bölge ülkelerindeki faaliyetlerine yer verilecektir. Bu bağlamda ortaya çıkacak kim nerde etkin sorusu bunun nedenlerini de ortaya koymamızı ve beraberinde daha neler yapılabilir konusuna değinmemizi sağlayacaktır ki bu da ağırlıklı olarak sonuç kısmında işlenecek bir husus olacaktır.

1. Kavramlar

1.1. Orta Asya Coğrafyası Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Orta Asya, her Türk için Atayurt olarak anılan bir coğrafyaya tekabül eder ve bu kavram sadece coğrafi tanımlamanın da ötesine geçerek duygusal anlam da kazanır. Bu yüzden Orta Asya’nın tanımı, kapsamı ve sınırları Türk literatüründe ve dışarıda birebir aynılık taşımaz ve birden fazla Orta Asya tanımı ile karşılaşılır. Ama yine de bu coğrafi bölgenin sınırlarını dar ve geniş anlamda tanımlayarak çalışmamızda hangi tanımın sınırlarının baz alındığını öncelikle ifade etmek uygun olacaktır.

Orta Asya tam da kelimenin anlattığı gibi Asya kıtasının ortasını anlatır ama bu alana nerelerin dahil olduğu konusu net değildir ve beraberinde başka soruları getirir. Ama yine de genel itibarıyla dar anlamda ve geniş anlamda olmak üzere iki Orta Asya tanımına sıkça rastlanır. Basit haliyle dar anlamdaki Orta Asya, Rus literatüründe ve Sovyet dönemi kullanıma göre eski Sovyet cumhuriyetlerinden Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan topraklarına denk gelir. Bu tanımlamadaki bölgeye Kazakistan’ın güneyinde yer alan topraklar katıldığında Rusların Türkistan olarak adlandırdıkları coğrafyaya da tekabül eder ki gerçekte Türkistan coğrafyası Türk halkların yaşadığı toprakları ifade eden bir tabirdir ve kapsamı çok daha geniştir. Geniş anlamda Orta Asya tabiri ise yine bir Sovyet cumhuriyeti olan Kazakistan ve yanı sıra Moğolistan ve bugün Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalan Doğu Türkistan veya resmi adıyla Şinciang¹ Uygur Özerk Bölgesi’ni de kapsar. Bu dar ve geniş an-

¹ Türkiye’de bu bölge için yanlış bir şekilde Sincan da denilmekte ve Çince olan ve yeni topraklar anlamına gelen sömürgeci bir tabir adeta Türkçe gibi algılanarak veya algılatılarak Türkçe imiş izlenimi oluşturulmaktadır. Biz bu yüzden bölgeye Sincan demek yerine orijinal telaffuzuna yakın Şinciang demeyi daha doğru bulduk. Nitekim Çince’de bölgenin adı “新疆维吾尔自治区”, olarak yazılmakta ve Latin alfabesine *Xinjiang* olarak aktarılmaktadır ve telaffuzu *Şinciang* şeklindedir.

lamdaki Orta Asya tanımı Rusçada iki ayrı tanımlama ile karşılaşılır. Dar anlamdaki Orta Asya için “Средняя Азия” ki bu Rusçada Orta Asya anlamına gelir; geniş anlamdaki Orta Asya için ise “Центральная Азия” yani Merkezi Asya tabiri kullanılır. Bu ikili kullanım tarihi olarak Orta Asya'nın Ruslar tarafından kontrol edilen ve edilmeyen kısımlarına da denk gelmektedir. Nitekim dar anlam Rusya'nın egemenliğinde olan bölgeleri, geniş anlamdaki Orta Asya tanımı ise diğerleri tarafından kontrol edilen kısımları dahil olmak üzere tamamını anlatır.

Coğrafi tanım yine de bu Rus bakış açısına çok uymaz. Zira UNESCO 1992'de yayınlattığı *Orta Asya Uygarlıklarının Tarihi (History of the Civilizations of Central Asia)*² adlı eserde Orta Asya coğrafyasının tanımını da yapmış ve sınırlarını belirlemiştir. Buna göre Orta Asya Sovyet döneminin geniş anlamdaki tanımının da dışına taşarak mevcut bölgelerin yanı sıra güney Sibirya Tibet, İç Moğolistan, Afganistan, Keşmir ve İran'ın Türkmenistan ile sınır olan kuzey doğu bölgesini de kapsamaktadır. Bu tanıma göre Orta Asya'nın merkezi bugün Rusya Federasyonu'na bağlı bir özerk cumhuriyet olan ve Türk dilli bir halk olan Tuva halkının yaşadığı Tuva bölgesine tekabül etmektedir.

Orta Asya, Merkezi Asya, İç Asya gibi coğrafi ve siyasi tanımlamalar bir yana bu coğrafyanın yerli halkları Turan halklarıdır. Bunların en kalabalık olanı ve en çok ses getireni de kuşkusuz Türk halkları olmuştur. İngilizcede biraz da esprili bir dille Sovyet sonrası dönemde ortaya çıkan devletlerin tamamının *-istan* eki ile bitiyor olmasından kaynaklanan sığ bir yaklaşımla *istanlar* yada *istan* ülkeleri (stan countries)³ de her ne kadar akademik olmasa da bolca kullanılmaktadır. Aslında bu coğrafyanın tarihi ve kültürel olarak *-istan* ile biten kapsayıcı ve üst kimlik oluşturan bir adı hep var olmuştur. O da Türkistan'dır ve bu Türklerin ülkesi anlamına gelen bir kelimedir. Bu tanımlama bölgede egemenlik kurmak isteyen sömürgeci ülkelerce egemenliklerine karşı direnç yaratan ve Türk dilli halkları birleştirici bir tanım olduğu için pek tercih edilmemiş ve yeni ulus yaratma süreçlerinde unutturularak kullanımdan büyük ölçüde çıkarılmıştır. Bu süreçte yeni kimlik ve tanımlamalarla bölgede yeni ulusal kimlikler peydah olmuştur ve ilginçtir bunların bazılarının hikâyesi gülünç ve garip durumlar sergiler.⁴ 19. yüzyılda Britanya İmparator-

² <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/general-and-regional-histories/history-of-civilizations-of-central-asia/>

³ <https://www.worldatlas.com/articles/meet-the-stan-countries.html>
<https://sites.google.com/site/worldfactsinc/the-stan-countries>

⁴ Rus güçleri Türkistan sınırlarına vardığında bölgeyi de bu tarihi adıyla çağırdılar. Ama bu tanımın Türk hakları üzerindeki potansiyel etkisi düşünülerek, klasik böl-yönet prensibine başvurulmuş ve bu süreçte etnik kimlikler uluslaştırılmıştır. Bu anlamda bazı gülünç durumlar da yaşanmıştır. Kazakistan için başlangıçta Kırgızistan adı verilmiş, Kırgızistan'a ise Kara Kırgızistan denmiştir. Kazakistan dışında kalan ve üç hanlığın (Buhara, Hive ve Hokand) toprakları olan bölge ise uzunca bir süre Türkistan olarak anılmış, sonra bahsedilen mahsur nedeniyle Özbekistan adında karar kılınmıştır. Oysa Özbek bölgeye Timurlulardan sonra hakim olan hanedanın kuruçusunun adıdır ve Osmanlı adı gibi bir işlevi vardır, yani kesinlikle etnik bir tanımlama değildir. İş bununla kalmamış, Türkistan coğrafyasından Göçebe Türkmenlerin yaşadığı bölge ayrılarak Türkmenistan ve Özbeklerle birlikte yaşayan Farsça konuşanlar da ayrılarak da bir Tacikistan oluşturulmuştur. Oysa tarih boyunca Farsça bölgede hep olagelmış ve Türk halklarının özellikle de yönetici kesim ve idareciler tarafından da konuşulmuştur. Bölgede ki mevcudiyeti kesinlikle bir etnisiteye ait olmamıştır.

luğu ve Rus çarlığı arasındaki mücadeleyi anlatan büyük oyun olarak ifade edilen mücadele tam da bu bölge üzerinde yaşanmış ve oynanmıştır. Başlangıçta Kuzey Güney hattında bu iki sömürgeci güç arasında yaşanan mücadele daha sonra doğu batı hattında Rus Çarlığı ve Çin'deki Qing hanedanlığı arasında yaşanmış ve bölge *duran hattıyla* Afganistan tampon ülke olmak üzere İngiliz ve Rus imparatorluğu arasında bölünmüş sonra da diğer iki sömürgeci güç olan Rusya ve Çin arasında ikiye bölünmüştür. Bu yüzden Çin'de kalan ve hala Çin Halk Cumhuriyeti tarafından kontrol edilen topraklar bölgenin otokton halkları olan Uygur ve Kazak Türkleri ve nispeten daha küçük diğer Türk dilli halklar tarafından Doğu Türkistan olarak adlandırılmaktadır. Üstelik bu durumu kabul etmeyen *Sürgündeki Doğu Türkistan Hükümeti*⁵ de kendisini tanımlarken hala tarihi Doğu Türkistan tabirini kullanmaya devam etmektedir. Türkistan'ın batısının hikâyesi çok daha ilginçtir. Onlar zihni ve fikri boyutta da Türkistanlı olma duygusunu büyük ölçüde yitirmişler ve Rus çarlık döneminde başlayan plan ve projelerin neticesinde yerel etnik ve bazen de yapay yeni kimlikleri ile kendilerini adlandırır olmuşlardır. Sovyet sonrası dönemde bağımsız devletler olarak sahneye çıktıklarında ise kimlik konusu da çokça konuşulur ve tartışılır olmuştur.

Taşların bu anlamda hala tam olarak yerine oturduğu da söylenemez. Bunları tek tek irdelemeden önce tarihi Türkistan'ın batısında kalan ve bugün batıda alaycı olarak -istan ülkeleri olarak adlandırılan beş ülkeyi tanımlayalım. Bunlar Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'dır. Bunların ülke adlarının ilk kullanımına bakmadan önce Rus işgali öncesi Batı Türkistan coğrafyasına yani 19. yüzyıldaki siyasi ve idari yapıya göz atmak yerinde olacaktır. Bugünkü Türkmenistan Devleti'nin toprakları ya doğrudan yada dolaylı olarak büyük ölçüde Hive (Harzem) hanlığının denetimi altındaydı ve Türkmen boyları hanlığın askeri gücüne katkı sağlıyorlardı. Hokand hanlığı ise Fergana merkezli bir hanlıktı ve egemenliği altında Kırgız boyları vardı ve aralarındaki ilişki Hive hanlığı ile Türkmen boyları arasındakiine benzer biçimdeydi. Bu iki hanlığa nazaran daha büyük ve daha güçlü olan ve sözkonusu diğer iki hanlığın ortasında yer alan Buhara hanlığı ise coğrafi olarak Fergana vadisi hariç bugünkü Özbekistan ağırlıklı ve Güney kazak bozkırlarını kontrol ediyordu ve ilginçtir bu hanlığın da Kazak boyları ile tıpkı diğerleri gibi simbiyotik bir ilişkisi mevcuttu. Dolayısıyla bölgede idari ve coğrafi bölünmede ne etnik ne de dilsel bir ayrışım söz konusu idi.⁶ Birleşmemiş olmalarının iç ve dış etkileri vardı ve kendi aralarındaki sert rekabet Rus yayılmacılığının da işini kolaylaştıran bir unsur olmuştur.

⁵ <http://tr.eastturkistan-gov.org/>

⁶ Bölgedeki bütün yapılar bir Türk lehçesi konuşuyorlar ve yazı dili olarak sadece Çağatay Türkçesini kullanıyorlardı. Bunun tek istisnası Farsça konuşan Taciklerdi ama Farsça sadece onların tekelinde de değildi zira geleneksel olarak Farsça devlet dili olarak hanlıkların yazışmalarında yer alabiliyordu. Yani Türkistan halkının dilce ve dince homojen olduğu bir olgudur. Sadece batı çıkışlı ulus devlet kavramına uzak oldukları için kendilerini genel olarak Türkistanlı Müslüman olarak yada dar anlamda boy isimleri ile ifade ediyorlardı. Bu durum Türkmenler için de geçerliydi ve mensup olunan boy (Teke, Yomrut vs gibi) ön planda geliyordu ve Kırgız ve Kazak halkları için durum hiç de farklı değildi. Öncelikli olan hep mensup olunan boydu.

Orta Asya coğrafyası ilginçliklerin coğrafyasıdır. Türkmenistan'da Hazar kıyısından başlayan Karakum çölünü Özbekistan'ın orta kısmını tamamen kaplayan Kızılıkum çölü takip eder. Bunu Kazakistan'ın çölümsü uçsuz bucaksız bozkırları takip eder ve bittiği yerde bugün Doğu Türkistan⁷ sınırları içinde kalan ve bölgenin büyük bir kısmını kapsayan Taklamakan çölü başlar. Öyle ki Doğu Türkistan'da yaşam büyük ölçüde tarih boyunca bu devasa çölün güney ve kuzey hattında oluşmuştur. Taklamakan'ın bittiği yerden ise Gobi çölü devam eder ve bugün Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı olan İç Moğolistan'ın hemen hemen tamamını ve Moğolistan Cumhuriyeti'nin güney kısmını kapsar. Bu açıklama bölgeyi çöller ve bozkırların olduğu bir alan gibi gösterebilir ama durum bundan ibaret değildir. Zira dünyanın en yüksek dağları da Orta Asya'da yer alır. Güney hattı boyunca Himalayalar uzanır. Himalayaların bitiminde batıya doğru sırasıyla Karakurum, Hindikuş ve İran'a varınca Elburz dağları uzanır. Geniş anlamdaki Orta Asya coğrafyasının tam doğusunda Büyük Kingan Dağları batısında ise Hazar Denizi yer alır. Kuzey bölgesi göçebelerin çıkış noktası olan büyük stepleri barındırır. Bu anlamda Orta Asya topografya anlamında hiç homojen değildir ve adeta zıtlıkların coğrafyasıdır. Bu durum bölgede ısı farklarını çok değişken yaptığı için adeta otokton halklarını güçlü ve savaşçı kılmıştır. Bir bakıma, Türk kökenli halkların savaşçı olarak görülmesinin alt yapısını Orta Asya sağlamıştır diyebiliriz. Bu coğrafya geniş anlamdaki zıtlıkların yanı sıra bir yalıtılmışlık da sunar. Bu yüzden bölge halkları tarih boyunca dönem dönem doğru liderlik ve organizasyonla dışa taşar ve etrafını kontrol altına alır. Bu durum Orta Asya coğrafyasından hem batı hem de doğu yönüne olmuştur. Doğuda hedef çoğu zaman Çin'i yöneten hanedanlar olmuştur. Batı da ise İran coğrafyası ve Doğu Avrupa ve buna bağlı olarak Balkanlar olmuştur.

Bu tarihsel döngüye bakarak yapıp yapmadığını tam bilmiyoruz ama ünlü İngiliz jeopolitik bilimcisi John Mackinder,⁸ tam da "*büyük oyun*"un oynandığı dönemde Kara Hakimiyet Teorisini⁹ Heartland (Kalpgah¹⁰) tabirini bu coğrafyanın önemini vurgulamak için geliştirmişti. Özetle bu teoriye göre, Mackinder, 1919 yılında "*Demokratik İdealler ve Gerçekler*" adlı bildirisinde, deniz gücünün öneminin azaldığını ve kara gücünün öneminin artmakta olduğunu belirtir. Bunda kuşkusuz Britanya'nın çağının deniz gücü olması ve hâkimiyetini denizler üzerinden sağlamış olması yatmaktadır. Eski Dünya olarak da adlandırılan Asya-Avrupa-Afrika'nın "*Dünya Adası*" olduğunu ve dünyanın merkezinin bunun kalpgâhı olduğunu belirtir. Diğer kıtalar Dünya Adası'nın

⁷ Bu çalışmada Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı özerk bölge statüsünde olan Şinciang Uygur Özerk Bölgesi için tarihi adı olan Doğu Türkistan adı kullanılacaktır.

⁸ <https://www.britannica.com/biography/Halford-Mackinder>

⁹ Mackinder, 1904 yılında yayınladığı "*Tarihin Coğrafi Mihveri*" adlı eserinde *Dünyanın Kalbi (Heartland-Kalpgah)* teorisini işlemiştir. Bu teoriye göre Dünyayı merkez, iç ve dış olmak üzere üç bölgeye ayırmıştır. Merkez Bölge'de Volga-Doğu Sibirya, Kuzey Buz Denizi, İran, Afganistan yer alır. İç Hilal'de Almanya, Avusturya, Türkiye, Hindistan ve Çin yer alır. Dış Hilal'de ise Britanya, Güney Afrika, Avustralya, Birleşik Devletler, Kanada ve Japonya yer alır.

¹⁰ Kalpgâh, Baltık Denizi'nden Yenisey'e kadar 2.500 millik bir sahayı ve Kuzey Denizi'nden güneyde Karadeniz ve Hazar Denizi'ne kadar uzanan bir bölgeyi kaplamaktadır.

uydularıdır. Mackinder, Adriyatik Denizi’nden Kuzey Denizi’ne bir hat çeke- rek Avrupa’yı batı ve doğu diye ikiye ayırmıştır. “Kara Hâkimiyet Teorisi” ola- rak da bilinen teoriye açıklamıştır. Bu teoriye göre:

- * **Doğu Avrupa’ya kim hükmederse Kalpgâh’a (Heartland) hâkim olur.**
- * **Kalpgâh’a kim hâkim olursa Dünya Adası’na hükmeder.**
- * **Dünya Adası’na kim hükmederse Dünya’ya hâkim olur.**¹¹

Orta Asya’nın hem merkez hem yalıtılmış bir coğrafya olmasının doğurduğu ekonomik ve ticari sonuçlar bulunmaktadır. Tarihsel süreçte bu döngü hep ya- şanagelmıştır. Bu bölgeyi merkez alan yada denetimine alan büyük imparator- lukların zamanında, ticaret gelişmiş ve bölge kalkınmıştır. Alternatif ticaret yol- larının öne çıkmaya başladığı 16. yüzyıldan itibaren, üstelik Orta Asya ile Batı Asya arasında geçiş güzergâhı olan İran’da dini ve mezhepsel anlamda farklı bir yönetimin¹² ortaya çıkması da Orta Asya’nın asırlar sürececek yalıtılmışlığının da başlangıcını teşkil etmiştir. Ama yalıtılmışlık Sovyet döneminin doğurduğu sü- reçte zirve yapmıştır. Öyle ki Orta Asya yada Türkistan coğrafyası adeta zihin- lerde ve araştırmalarda kayıplara karışmış ve askıya alınmıştır. Sovyet sonrası dönemle başlayan bölgedeki yeni oluşum ve geçiş süreci hala sürmekte olup, bölge ülkeleri ve halkları asırlar süren siyasi kültürel ve ticari izolasyonları aşma çabasında olup çoklu ilişki geliştirme çabası içerisine girmişlerdir. Ama yine de bu ülkelerin tarihsel olarak yakın oldukları diğer ülkelerle performanslarının kültürel ve tarihsel geçmişlerine paralel olarak ileri düzeyde olduğu söylenemez. Mesela Türk dilli Özbekistan’ın kardeş ülkesi Türkiye ile olan ilişkilerindeki per- formans Farsça konuşan Tacikistan’dan daha iyi seviyede olmamıştır. Bir diğer örnek olarak Türkmenistan’ı alırsak, Türk Oğuz kardeşliğinin etkisinin Türk- menistan Türkiye ilişkilerindeki performansla yansımadığını görürüz ve aslında ilginç bir şekilde Türkiye’nin Orta Asya’daki ticari ilişkilerinin en iyi olduğu ülke dilce en uzak olduğu Kazakistan, kültürel ilişkilerin ve faaliyetlerin en yüksek olduğu ülke ise mesafe ve tarihi olarak en uzak olunan Kırgızistan olmuştur. Kuşkusuz taraflar için bu sonuçlara etki eden pek çok iç ve dış sebep mevcuttur. Bu ülkelerdeki liderlik ve jeopolitik etki de göz ardı edilmemelidir.

Türkistan’ın batısının soğuk savaş sonrasında özgür ve bağımsız devletlere dönüşmesi, başlangıçta Doğusu için de bu tür beklentiyi doğurmuştu. An- cak gelinen nokta itibarıyla bu durumun, Çin’i kendi içinde zora sokacak bir mucize olmazsa, kolay olmayacağını işaret etmektedir. Üstelik Çin doğusunu bırakmazken Batı Türkistan’daki devletleri de konjonktürü ve jeopolitik avan- tajını da kullanarak ticari ve iktisadi nüfuzu altına almıştır. Oranı değişmekle birlikte Çin ve bu beş Orta Asya ülkesi arasında göz ardı edilemeyecek boyutta ticari ilişki oluştuğu belirtilmelidir.¹³ Ülkemizde kimi zaman Avrupa Birliği’nin

¹¹ https://www.iwp.edu/docLib/20131016_MackinderTheGeographicalJournal.pdf.

¹² Safevi Devleti (1501-1735) İran’ın bin yılı aşan Türk hanedanlar döneminin en ilginç olanıdır. Zira Sünni olan İran, Safevilerle birlikte Şii İslam’ı seçmiş ve günümüze kadar süren sürecin oluş- up geliştiği evreyi oluşturmuştur. Bu durumun Türk halkları üzerinde siyasi ve dini sonuçları olduğu kadar iktisadi ve kültürel sonuçları da olmuştur.

¹³ Çin’in Orta Asya ülkeleri ile olan ticaret hacmi 10 yıl içinde yaklaşık 100 kat artarak şaşırtıcı bir gelişme göstermiştir. Çin’in Orta Asya ülkeleri ile olan ticareti 2013 yılında 50 milyar dolara

alternatifi olarak gösterilen Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kuruluşu ve gelinen nokta bu durumun en güzel örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir güvenlik örgütü olarak ortaya çıkan bu örgüt başlangıçta Çin'in sınır güvenliğini sağlamayı amaç edinmiş, bu büyük ölçüde başarılıncada bölge ülkeleri ticari ve iktisadi olarak adeta hegemonya altına alınmıştır. İlginçtir bölgedeki artan Çin etkisi Rusya tarafından ehveni şer olarak görülmüş ve göz yumulmuştur.¹⁴

Ortadoğu, Yakındoğu, Uzakdoğu gibi Orta Asya tanımlaması da batı çıkışlı bir kavramdır ve insanlık tarihine bakıldığından nispeten yeni bir kavram olduğu söylenebilir. Nitekim ilk olarak da Avrupalı 19. yüzyıl coğrafyacıları tarafından kullanılmıştır. Emperyalist Batı aklının ve düşünürlerinin dünyayı algılaması ve bu tür bölgesel alt bölümlenmelerle izahının tipik bir sonucudur.¹⁵ Nitekim Ortadoğu ve Uzakdoğu bölgesel tanımlamaları bu bağlamda farklı düşünülmemelidir.

Soğuk Savaş döneminde adeta kayıplara karışan ve coğrafyada böyle bir bölge yokmuş gibi davranılan Orta Asya, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve bölgedeki beş cumhuriyetin uluslararası arenaya çıkması ile yeniden görünürlük kazanmıştır. Tarih boyunca farklı kaynaklarda ve dillerde Transoksanya (Ceyhun¹⁶ anlamına gelen Oksus'un ötesi), Turan, Maveraünnehir ve Türkistan ve hatta Tataristan (Tartarie) olarak anılan Amuderya Sirderya (Ceyhun ve Seyhun nehirleri) bölgesi Orta Asya'nın siyasi kültürel ve ticari merkezi ola gelmiş ve adeta Mezopotamya gibi bir yerleşik medeniyet merkezi olarak görülmüştür. Nitekim Tarihi Hive, Semerkant ve Buhara şehirleri her dönemde bir cazibe merkezi olarak batı ve doğu arasındaki ticaret yollarına da geçiş vazifesi görmüştür. Sovyet dönemi bu durumu tamamen değiştirip bölgeyi izole etmiştir. Bu yüzden masalsı ve ulaşılamayan bir hal alan bölge, Sovyet sonrası dönem hem bölge halkları için hem de bölge dışındakiler için tekrar bir araya gelme yeniden tanışma ve geçmişin izolasyonlarını silme işlevini de beraberinde getirmiştir.

Kuşkusuz bölgenin tarihi ve stratejik önemine ilaveten bölgenin cazibesini daha da artıran yeni unsurlar da ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Türkmenistan ve Kazakistan ağırlıklı olmak üzere bölgede bulunan fosil yakıt rezervleridir. Bir diğer sebep bölgede etkin olmak isteyen güçlerden ikisi olan ABD ve Çin'dir. Her iki ülke için de Orta Asya ülkeleri jeostratejik öneme haizdir. Türkiye'nin bölgeye ilgisi daha çok etnik köken ve ortak geçmişten kaynaklanmıştır. Başlangıçta müttefiki ABD için bir avantaj gibi görülen Türkiye, bölgenin sorunlarını çözecek maddi ve insanı kaynağa yeterince sahip olmaması ve

kadar yükselerek tarihi zirveye ulaşmıştır. Çin'in Orta Asya ülkelerinden en büyük ticaret ortağı Kazakistan 22,5 milyar dolar ile ilk sırada yer alırken, 9,3 milyar dolar ile Türkmenistan, 4,5 milyar dolar ile Özbekistan, 2,1 milyar dolar ile Tacikistan, 1,5 milyar dolar ile Kırgızistan şeklinde sıralanmıştır. Bkz. Hasan Duran - Nyambayar Purevsuren, "Güvenlik, Enerji Ve Pazar Ekseninde Çin'in Orta Asya Politikası", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Afro-Avrasya Özel Sayısı*, Aralık 2016, s. 290.

¹⁴ Çin ve Rusya'nın Orta Asya'daki ilişkilerine dair bir örnek için bkz. Kanat Ydyrys, "Rusya Ve Çin'in Orta Asya'daki Ortak Çıkarları Ve İşbirliği İlkeleri", *Ankasam*, 28.01.2017, <https://ankasam.org/rusyanin-ve-cinin-orta-asyadaki-ortak-cikarlari-ve-isbirligi-ilkeleri/>

¹⁵ Mohammad-Reza Djalili & Thierry Kellner, *Yeni Orta Asya Jeopolitiği - SSCB'nin Bitiminden 11 Eylül Sonrasına*, Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım, 1. Basım, Kasım 2009, s. 15.

¹⁶ Amu Derya da yaygın olarak kullanılır.

bu duruma hazırlıksız yakalanmış olması nedeniyle ivme yitirmiş, ayrıca bu durum Orta Asya’daki bu ülkeler nezdinde Türkiye’yi başarısız kardeş konumuna sokmuştur. İlerleyen yıllarda gerek Rusya Federasyonu ile yapılan işbirliği ve realist yaklaşımlar, Türkiye’nin pozisyonunu kısmen güçlendirmiştir ama günümüzde bunun ne kadar yeterli ve tatmin edici olduğu tartışılabilir. Bu çalışmada ülkeler bazındaki kamu diplomasi faaliyetlerinin incelenmesi aslında, bize ülkemizin performansı ve daha nelere yapması gerektiği konusunda ipuçları da verecektir.

Bu çalışmada incelenecek alanın dar anlamdaki Orta Asya tasnifine göre sınırlandırılması Türkiye’nin Orta Asya ülkeleri üzerindeki yumuşak güç etkisi analizini sadece beş eski Sovyet cumhuriyeti olan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan ile sınırlı tutulmasını gerektirmiştir. Bunun yapılma sebebi hem daha geniş anlamdaki Orta Asya’yı incelemenin kapsamının bu çalışmayı aşacak olması hem de bu beş cumhuriyetin dünya siyaset sahnesine ve dolayısı ile Türkiye’nin gündemine aynı anda girmiş olması gibi pratik bir takım nedenlere dayanmaktadır.

Bu beş cumhuriyetin sınır ihtilafları ve olası sorunlar bölgenin gelecek projeksiyonu ile ilgili olarak da olumlu bir görüntü sergilememektedir. Sovyet döneminde oluşturulan yeni ulusal ve etnik kimlikler her ne kadar büyük ölçüde yapay olsa da bağımsızlık sonrası duyulan kimlik ikamesi nedeniyle yeni idarelerce desteklenmiş ve buna uygun eğitim ve yayın politikalarının belirlenmesi ile de pekiştirilmiştir. Dolayısıyla mevcut durumdaki kimlikler rekabetçidir ve iddialıdır. Bu durum hem sosyal ve kültürel olarak kendini hissettirmekte hem de sınır sorunlarında doğrudan hükümetlerarası krizlere konu olmaktadır. En temel sınır sorunları Fergana vadisinde¹⁷ yoğunlaşmakta ve Özbekistan-Tacikistan, Özbekistan-Kırgızistan ve Tacikistan-Kırgızistan arasında tartışmalara yol açmaktadır. Her üç ülkenin sınırlarının birbirleri ile giriftliği bir yana, Özbekistan’ın Tacikistan’ın birbirlerinin sınırları içerisinde ve Kırgızistan’da anklavları¹⁸ mevcuttur. Sınır düzenlemesine dönük şu ana kadar da somut bir adım atılmamıştır, zira sorun sadece sınır düzenlemesiyle ve azınlıkların varlığıyla sınırlı kalmamaktadır. Küresel anlamda geleceğin en büyük sorunlarından biri olarak görülen su sorunu bu bölgeyi, bölgeye can veren iki önemli nehir olan Seyhun ve Ceyhun’un taşıdığı suların paylaşımı konusunda, ülkeleri özellikle de Özbekistan’ı ve Tacikistan’ı karşı karşıya getirmektedir.

Bölge ülkelerinin birbirleri ile olan yapay sınır sorunlarını ileride potansiyel çatışmaya sürükleyecek ön önemli unsur ülkelerin birbirlerindeki ortak etnik kökenli gruplardır. Nitekim Özbekistan’ın bütün Orta Asya ülkelerinde

¹⁷ Fergana Vadisi Orta Asya bölgesinin en verimli tarım arazilerini barındıran hemen hemen her tür meyve ve sebzenin yetiştirilebildiği yoğun nüfuslu bir bölgedir ve ilk çağlardan bu yana hep tek bir idari merkezin denetiminde olagelmışken bugün itibarıyla Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında paylaşılmış vaziyettedir ve ciddi sınır ihtilafları potansiyel sorun olarak durmaktadır.

¹⁸ Tacikistan’ın Kırgızistan sınırları içinde 2 adet anklavı (23 bin nüfuslu Vorukh kasabası ve Kayragaç köyü) Özbekistan’ın Namangan vilayeti sınırları içinde ise 1 adet anklavı (150 nüfuslu Sarvan köyü) mevcuttur. Özbekistan’ın ise Kırgızistan sınırları içinde 4 adet anklavı (52 bin nüfuslu Sokh bölgesi, 10 bin nüfuslu Şahimerdan, 200 nüfuslu Çong-Kara, Yengi Ayıl) mevcuttur.

azımsanmayacak Özbek kökenli azınlıklara sahip olması Orta Asya'nın bu en yüksek nüfuslu ülkesinin ilerleyen dönemlerde askeri olarak kendini yeterli olarak hissettiğinde bu kozları kullanabileceğini düşündürmektedir. Tacikistan'da bağımsızlıktan hemen önce nüfusunun dörtte biri Özbeklerden müteşekkil iken göç eden Özbekler ve Taciklerin yüksek doğum hızı nedeniyle halihazırda yüzde 13-14'lere kadar inmiştir, ama tahmin edileceği üzere bu bile 9 milyonluk nüfusu olan ülkede 1 milyonu aşan bir Özbek nüfusa tekabül etmektedir. Benzer bir durum Kırgızistan için de geçerlidir ve Özbekler özellikle ülkenin güney batı vilayetleri (Oblast) olan Oş ve Celalabad'da nüfusun çoğunluğunu teşkil etmekte olup toplam nüfusun yüzde 14-15 oranına teka-bül etmektedirler. 2010 yılındaki iktidar muhalefet arasındaki mücadele nitelik değiştirip, ülkenin Özbek vilayetlerinde çatışmaya ve iç savaşa dönüşmüş ve yüzbinlerce Özbek Özbekistan'a sığınmak durumunda kalmıştır. Kırgızistan'da da tıpkı Tacikistan'da olduğu gibi Özbek nüfus oranı bağımsızlıktan hemen önce yüzde 20'lerin üzerinde seyretmekteydi.

Kazakistan ve Türkmenistan'da bu iki ülkedeki (Tacikistan ve Kırgızistan) kadar yüksek oranda olmasa da Özbekler Kazakistan'da nüfusun yüzde üçünü, Türkmenistan'da ise yüzde altısını oluşturmaktadırlar. Orta Asya'da Özbekistan lehine gibi durum aslında başka parametreler göz önüne alındığında aleyhe olduğu da gözükür. Nitekim ülkenin batısını oluşturan Karakalpakistan özerk cumhuriyetinde yaşayan Karakalpaklar Türk kökenli bir halk olmakla birlikte dilce ve kökençe Özbeklerden ziyade Kazaklara yakındırlar. Ülkenin tarihi ve kültürel merkezi konumunda olan Buhara ve Semerkant'ta yaşayan Tacikler de Özbekistan için bir başka etnik problemi teşkil eder. O yüzden oluşturulan etnik kimlikli yeni uluslar ve yapay sınırların Orta Asya coğrafyası için pek çok soruna gebe olduğunu söyleyebiliriz. Bunun çözümüne dönük üst kimlik inşası ve eski Türkistanlılık kimliğinin bölgedeki bütün etnik grupları ve halklar üzerindeki birleştiriciliğinin kullanılması yani tarihi üst kimlik (korporatif kimlik) içinde bir araya gelmek, geleceğin Orta Asya'sı için bir model olarak düşünülebilir. Orta Asya'nın bütünleşmesi başka bir çalışmanın konusu olacağı için bu sorunlara burada daha fazla yer verilmeyecektir.

1.2. Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi

Güç, istediğimiz çıktıları elde edebilmek için diğerlerini etkileme yeteneği olarak tanımlanabilir. Benzer bir tanıma göre ise bir devletin diğer devletleri ya da olayların sonuçlarını kontrol edebilme veya en azından etkileyebilme yeteneğidir.¹⁹

Joseph Jr. Nye'in, 1980'lerin sonuna doğru Amerikan dış politikası uygulamalarında alternatif teşkil etmesi amacıyla ortaya attığı yumuşak güç kavramı giderek önem kazanmış ve uluslararası ilişkiler değerlendirmelerinde dikkate alınmaya başlamıştır. Nye, "yumuşak güç"ü bir ülkenin başkalarını, kuvvet ve zorlama olmaksızın, istediğini yapma konusunda ikna etmesi

¹⁹ Martin Griffiths, Terry O'Callaghan and Steven C. Roach, *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2013, s. 123.

yeteneği olarak tanımlamıştır. Yumuşak güç, uluslararası ilişkilerde istenen sonucun ikna etmeye yönelik metodların kullanılması ile elde edilmesi olarak anlaşılabilir. Yumuşak güç genelde bilgiye, çekiciliğe ve tercihlere odaklanmaktadır.²⁰ Uluslararası örgütlerin yaygınlaşması, sivil toplum örgütlerinin güçlenmesi, devlet dışı diğer aktörlerin etkinliğini artırması ve küresel medyanın gelişmesi, içinde bulunduğumuz dönemde “sert güç”, “yumuşak güç” ve “akıllı güç” tartışmalarını gündeme getirmiştir. Güç kavramı uluslararası ilişkilerde genel olarak bir ülkenin diğer bir ülkeyi kendisinin isteyip, onun istemediği bir davranışı yaptırabilmesi anlamına gelmektedir. Bu güce “Sert Güç” (Hard Power) denilebilir. Nye, “eğer bir ülke kendi istediği şeyi, diğer ülkenin de istemesini sağlayabilirse, yaptırmak istediği şey için o ülkeye zor kullanmasına gerek yoktur” diyerek²¹ yumuşak gücün mantığını anlatmaktadır.

Yumuşak güç ve sert güç birbirleriyle ilişkilidir; çünkü birinin başkalarının davranışlarını etkileyerek amaçlarına ulaşması becerisinin her iki kolunu oluşturur. Aralarındaki fark hem davranışın türünde hem de kaynakların somutluğundadır. Emir gücü, zorlama ve ikna etme yoluna dayanabilir. Kendi yanına çekme gücü ise o kişinin kültürünün ve değerlerinin çekiciliğine ya da siyasi tercihler gündemini kendi amacına göre kullanabilme, böylelikle de gerçek dışı göründükleri için başkalarının tercihlerini ifade edememelerini sağlama becerisine dayanabilir.²² Yumuşak gücün başlıca kaynakları arasında bir ülkeyi diğer ülke nezdinde çekici kılacak değerler, kültür, kurumlar ve politikalar bulunmaktadır.²³

Kamu diplomasisi çokça kullanılan ve bir o kadar da tanımı yapılan bir terimdir. Hükümet dışı bir kavram olan kamu ile resmi diplomatlarca yürütülen ve hükümetle ilişkili olan diplomasi kavramlarının bir araya gelmesi ile oluşan bu terim devlet dışı aktörlerin, sivil toplum kuruluşlarının dış politikaya dahil olması anlamına gelmektedir. Kavramı geleneksel ve yeni kamu diplomasisi diye ayırmak mümkündür.²⁴

Hükümetlerin küresel kamulara hitap etmesi ile ilgili olan geleneksel kamu diplomasisi kamuların ulusal amaç ve dış politikalara dahil olma çabalarını içermekte; aynı zamanda bu kamuların bilgilendirilmesi ve etkilenmesini amaçlamaktadır.²⁵

Kamu diplomasisi, ülkelerin sahip olduğu değerleri dünyayı daha iyi anlatabilmesi esasına dayanmaktadır. “Yumuşak güç” diye tanımlanan bilim, sanat, spor, kültür, eğitim gibi unsurları ustaca kullanabilen ülkeler birer çekim noktası haline gelebilmektedirler. Toplumlar arasında etkileşime imkân sağlayan kamu diplomasisi araçları; ekonomik, siyasi, kültürel işbirliklerin

²⁰ Faruk Sönmezoğlu (Der), *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, 5. Basım, Der Yayınları, İstanbul 2017, s. 628.

²¹ Joseph Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 10- 11.

²² Joseph Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York 2004, s. 2-6.

²³ Aynı yer.

²⁴ Emrah Aydemir, *Dış Politikada Yumuşak Güç ve Medya*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2014, s. 99.

²⁵ N. Snow, “Rethinking Public Diplomacy”, içinde Snow, N. & Taylor, P. M. (Edts), *Handbook of Public Diplomacy*, Routledge, New York 2009, s. 8.

ve dostlukların oluşmasını sağlamaktadır.²⁶ Devletlerin çıkar, fırsat, tehdit ve potansiyel tehdit merkezli değerlendirmelerine dayanarak oluşturdukları ve başka ülkelerin kamuoylarını etkileme amacıyla yürüttükleri çalışmalara “*kamu diplomasisi*” diyebiliriz. Geleneksel diplomasiden farklı olarak, başka ülkelerin hükümetlerine değil de hükümet dışı aktörlerine ve kamuoylarına yönelik olarak yürütülür.²⁷ Geleneksel diplomasinin mesaj vermeye; kamu diplomasisinin ise ilişki geliştirmeye odaklandığı söylenebilir.²⁸

Devletlerin kamu diplomasisinin üç boyutuna önem vermeleri gerekmektedir. İlk olarak iç ve dış basın kullanılarak politik kararların açıklanmasını içeren *günlük iletişim* boyutu gelir. Bu gerçekleştirilirken hızlı olunmalı böylece yanlış anlamaların ve/veya yanıltıcı bilgilerin önüne geçilebilir. İkincisi hükümet politikalarına uygun kampanyalar yürütmeyi ve bunları yürütecek kurumlar oluşturmayı içeren *stratejik iletişim* boyutudur. Üçüncüsü ise *kalıcı ilişkilerin geliştirilmesi* boyutudur. Bu ilişkilerin geliştirilmesi burslar, değişim programları, eğitim, seminerler, konferanslar vb. araçlar yoluyla yapılabilir. Devletler bu üç boyutu da içine alacak planlamalar yapmalıdır.²⁹

2. Bölüm: Orta Asya Ülkeleri³⁰ ve Bölgedeki Türk Kamu Diplomasisi Faaliyetleri

Orta Asya bölgesi Türkiye için kamu diplomasisi ve yumuşak güç açısından belki de ilk ve en önemli bölge olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Türkiye ister istemez bölgeye yönelik ilgi göstermek ve politika üretmek durumunda kalmıştır. Ülkenin bu duruma hazırlıklı olup olmadığı tartışmalı bir konudur, ancak her hâlükârda adımlar atılmıştır. Aşağıda üstünde duracağımız TİKA bu anlamda ilk kuruluştur. Bu kurumun yapılanma süreci ve gelişimi ve faaliyet alanlarında Orta Asya'nın yeri bile Türkiye'nin kamu diplomasisinin gelişimi için başlı başına bir göstere olabilir.

Devlet kurumlarının yanı sıra sivil toplum örgütlerinin de bölgeye ilgisi yüksek olmuştur. Etnik ve dini yakınlıktan veya ideolojik sebeplerden dolayı çeşitli gruplar bölgede etkinlik göstermişlerdir. Ticari amaçlarla bölgeye giden yatırımcı ve işçilerin de çeşitli faaliyetlerinden bahsetmek mümkündür. Bu çalışmada sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinden ziyade kamu diplomasisinin resmi kurumları üzerinde durulacaktır.

Fetullah Gülen cemaatine³¹ ait okullar (sebeplerini son birkaç yıldır daha

²⁶ A. Özkan, *Giriş*, içinde Özkan, A., & Öztürk, T. E. (eds), *Kamu Diplomasisi*, Tasam Yayınları, İstanbul 2012, s. 9.

²⁷ E. Doğan, “Kamu Diplomasisinin Sunduğu Fırsatlar ve Kısıtları Üzerine”, içinde Özkan, A., & Öztürk, T. E. (eds), *Kamu Diplomasisi*, Tasam Yayınları, İstanbul 2012, s. 13.

²⁸ Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s. 327.

²⁹ Nye, Jr., Joseph, “Public Diplomacy And Soft Power”, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616 (1), March 2008, <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0002716207311699>, s. 101-102.

³⁰ Çalışmanın özetinde bahsedildiği üzere bu çalışmada dar anlamdaki Orta Asya tabiri baz alınmış ve bu sebeple sadece eski Sovyet Cumhuriyeti olan beş Orta Asya ülkesi Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan değerlendirmeye alınmıştır.

³¹ Değerlendirme tarihi itibarıyla geçerli olan tanımlama ve isim kullanılmıştır. Hâlihazırda söz konusu yapı Fetullahçı Terör Örgütü (FETO) olarak anılmakta ve kabul edilmektedir.

açık izah edebildiğimiz ve ülkemizdeki Temmuz 2016 tarihi itibarıyla de terörist örgüt oldukları ortaya çıkan hareket), okul açma faaliyetlerine tam da bu ülkelerde talep ve ihtiyaç olmasını da fırsat bilerek başlamışlardı. Başlangıçta Türk okulları olarak lanse edilmişler ve devletin üst kademelerinden destek görmüşlerdir. Ancak iç yüzleri ortaya çıkmış, bir terör örgütünün uzantısı olarak faaliyet gösterdikleri anlaşılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, FETÖ örgütü ile bağlantılı olan yurtdışındaki okulların kapatılmasına çalışmaktadır. Mevcut durumda Kırgızistan’da okullar hala açıktır.³² Bu makalenin kaleme alındığı tarihte Türk hükümetinin ve ilgili kurumların Kırgız hükümeti nezdindeki çalışmaları devam etmektedir ve Sayın Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın 1-3 Eylül 2018 tarihleri arasında Kırgızistan’a yapacağı resmi ziyarette bu konunun öne çıkacağı tahmin edilmektedir. Hain darbe girişiminin ardından hükümetin bu okulları kapatma ve devralma girişimleri büyük ölçüde Türkiye Maarif Vakfı³³ aracılığı ile yapılmıştır. Özellikle Afrika kıtasında bu konuda önemli bir başarı sağlanmakla birlikte hâlihazırda Maarif Vakfı’nın Orta Asya ülkelerinde devraldığı veya açtığı okulu bulunmamaktadır. Kırgızistan yönetimi, ilginç bir şekilde potansiyel tehlikeyi görmezden gelerek eğitim ile siyasetin karıştırılması gerektiğini, bu okulların kendi eğitim sistemleri içinde önemli yere sahip olduklarını ifade etmektedir. Ayrıca Kırgız yönetimi, Türkiye’nin bu konudaki isteklerini iç işlerine karışma olarak görmektedir. Maarif Vakfı başta olmak üzere Türk yetkililer bu okulların yerini dolduracak donanımlı okullar sağlanacağı konusunda bu ülkeyi ikna etmek ve garantiler vermek durumundadır. Bu bağlamda Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı’nın bölgedeki eğitim ve kültür faaliyetleri önemlidir. Sivil Toplum Kuruluşlarının çalışmamızın kısıtları içinde olması nedeniyle inceleme dışında tutsak da çalışmanın yazarlarının bununla ilgili diğer yazılarına bakılabilir.³⁴

Bu çalışmadan bahsedilen kurumların faaliyetleri dışında Türk kamu diplomasisine pozitif etki eden farklı araçlar da mevcuttur. Bunlara en tipik örnek olarak Türk dizileri verilebilir. Dünyanın birçok bölgesinde olduğu üzere Orta Asya cumhuriyetlerinde Türk dizilerinin popüleritesi yüksektir. Tipik ve planlı bir kamu diplomasisi aracı olarak görmediğimiz bu durumun analizi tamamıyla ayrı ve detaylı bir çalışmayı gerektirmektedir. Yine de bu bağlamda incelemeye konu ülkelerde oran farklılıklar gösterse de Türk dizilerinin bölge halklarının ilgiyle takip edildiği bilinmektedir. Daha Sovyetler Birliği döneminde bunun ilk filizleri görülmüştür. O dönem Türk Cumhuriyetlerinde gösterilen “Çalkıuşu” dizisi çok sevilmiş, dizinin kahramanının adı olan “Feri-de” çok sayıda çocuğa isim olarak verilmiştir. Daha sonra başta “Kurtlar Va-

³² FETÖ’ye bağlı okulların son durumları ile ilgili bir çalışma için bkz. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37446729>, (Erişim Tarihi: 20.07.2018).

³³ <https://turkiyemaarif.org/>

³⁴ Örn. Serkan Kekevi - Gökmen Kılıçoğlu, “Prof. Dr. Turan Yazgan Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı ve Türkçe Öğretimine Katkıları”, *IX. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, Malatya 2- 4 Kasım 2017; Kekevi - Kılıçoğlu, “Özgün Türk Uluslararası İlişkiler Düşüncesinin İmkânı: Prof. Dr. Turan Yazgan’ın Fikirlerini Okumak”, *II. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi*, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 26-28 Ekim 2017.

disi” ve “*Muhteşem Yüzyıl*” olmak üzere birçok dizi bölgede ilgiyle izlenmiştir. Türk dizilerinin Orta Asya’daki popülerliğinde kültürel ve etnik ortaklıklar, Orta Doğu ve Arap coğrafyasında dini ortaklıklar, Balkanlarda ise yine tarihi, kültürel ve etnik ortaklıklar önemli rol oynamaktadırlar. Dizideki hikâye ve temsil edilen karakterler ile duygusal bağlar kurulabilmesi açısından bu ortak yönler önem arz etmektedirler.³⁵

Kültürel etkileşimin de siyasi gelişmelerden nasibini alabileceğini unutmamak gerekmektedir. Örneğin Özbekistan ile uzun bir süredir sürmekte olan siyasi kopukluk devlet başkanı İslam Kerimov’un ölümü sonrası düzelmeye başlamıştır. Bu gelişmenin etkisi kültürel alanda da kendini göstermiştir. Nitekim 2012 yılından bu yana yasaklı olan Türk dizileri tekrar Özbekistan’da yayınlanmaya başlamıştır. “*Diriliş Ertuğrul*” dizisi bunun en güncel örneğini teşkil etmektedir.³⁶

2.1. TİKA: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı

Sovyetler Birliği’nin dağılması ve Yeni Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları Türk dış politikasında bir takım fırsatlar, bu fırsatlar da bazı ihtiyaçlar doğurmuştur. Yeni durumun en belirgin aktörü Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) olmuştur. Kurulduğunda Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı olarak anılmış bilahare 24 Ekim 2011 tarihli 656 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile mevcut adını almıştır. Kurum eğitimden sağlığa, kültürden sanata, tarihten arkeolojiye bir çok alanda faaliyet göstermiş, klasik diplomatik alan da dahil olmak üzere geniş bir perspektife sahip olmuştur. Bunu Teknik Yardım Faaliyeti çerçevesinde gerçekleştirmiş, bir süre sonra bazı görevlerini yeni kurumlara bırakmış teknik yardım alanında yoğunlaşmıştır. TİKA 1992 yılında Dışişleri Bakanlığı’na bağlı olarak 480 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuş, Türkiye’nin tarihi sorumluluk ve misyonuna uygun şekilde teknik yardım çalışmalarına başlamıştır. Kurum 1999 yılında Cumhurbaşkanlığı Tezkeresi ile Başbakanlığa bağlanmıştır.³⁷ 2001 yılında teşkilat kanunu olan 4668 Sayılı “*Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun*” yayımlanmıştır. 2011 yılında dinamik dış politika yönelimleri, küresel ve bölgesel düzeyde yaşanan büyük değişimlerin itici etkisi ve kalkınma işbirliği sürecinin etkinliğinin artırılabilmesi amacı ile Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı’nın organizasyon yapısı gözden geçirilmiş ve TİKA yeniden yapılandırılmıştır.³⁸

Türk dış politikasında “*aktif politika*” ilkesinin yerleşmesiyle TİKA başta Avrasya bölgesi olmak üzere birçok bölge ve ülkede Türk dış politikasının uygulama aracı konumunu üstlenmiştir.³⁹ TİKA, Başbakanlığa bağlı olarak

³⁵ Pınar Özgökbel Bilis - Ali Emre Bilis - Meerim Sydygalieva, “Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Kültürel İlişkilerinde Televizyon Dizileri Faktörü: Kırgızistan Örneği”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2018, s. 412.

³⁶ <http://qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/dirilis-ertugrul-ozbekistan-da-da-yayinlanacak/171854/>

³⁷ “TİKA 14. Yılında”, *Avrasya Bülteni*, Sayı: 39, Ekim 2015, s. 3.

³⁸ <http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222>

³⁹ T. Kardaş - R. Erdağ, “Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA”, *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, Cilt/Volume: 7, Sayı/Number: 1, Yıl/Year: 2012, s. 169.

ülkenin dış yardımlarını organize etmektedir. 1999'da önce Başbakanlığa ardından 2001'de ilgili devlet bakanlığına bağlı tüzel kişilik durumuna gelen TİKA, böylece Dışişleri bürokrasisinden ayrı bir şekilde davranabilen ve Türkiye'nin yumuşak güç politikalarında kurumlar arasında koordinasyon sağlayan bir üst kurum haline gelmiştir. Ayrıca bu süreç içerisinde 2005/11 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile TİKA dış politika ilke ve gereklerine yönelik etkin kullanılması için kurumlar arası işbirliği ve eşgüdümün sağlanması ile dış yardımların envanterinin tutulması görevi de TİKA'ya aittir. Böylece TİKA, dış yardımlara fon bulma ve bunların nereye aktarılacağı konusunda yeni yetki-lerle donatılmıştır.⁴⁰

TİKA Başkanlığı, Hukuk Müşavirliği ve 7 Daire Başkanlığı olmak üzere 8 hizmet birimi olarak yapılandırılmıştır ve bunlardan biri de Orta Asya ve Kafkaslar Dairesi Başkanlığı'dır.⁴¹ TİKA'nın Afganistan Kabil, Mezar-ı Şerif, Herat; Kazakistan Astana, Kırgızistan Bışkek, Moğolistan Ulan Batur, Özbekistan Taşkent, Türkmenistan Aşkabat, Tacikistan Duşanbe gibi Orta Asya ülkelerinde ofisleri bulunmaktadır.⁴²

TİKA, Türk Cumhuriyetlerinin kurumsallaşmasında da rol oynamıştır. 21 Ekim 1996 tarihinde Taşkent'te yapılan 4. Türk Cumhuriyetleri Zirve Toplantısı'nda alınan yerel yönetimlerde karşılıklı görüş alışverişi yapılması kararının uygulama alanına yansısıyla 16-18 Haziran 1998 tarihinde 1. Türk Cumhuriyetleri Yerel Yönetimler Kurultayı toplanmıştır.⁴³ TİKA ve İçişleri Bakanlığı bu kongrede alınan kararları hayat geçirmek ve Türk Cumhuriyetleri Yerel Yönetimler Birliği kurulmasına yönelik çalışmalar yürütmüşlerdir.⁴⁴

TİKA, Türk Cumhuriyetlerine yönelik Sigortacılık sektörünün geliştirilmesine yönelik bir proje geliştirmiştir. Proje kapsamında Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dan sigortacılık sektörü ile ilgili kamu yöneticileriyle işbirliği olanakları üzerinde durulmuştur.⁴⁵

TİKA faaliyetlerini duyurmak için *Avrasya Dosyası* adlı bir bülten çıkarmıştır. *Avrasya Dosyası*, Temmuz 2002 tarihli 156. sayısından sonra isim değiştirmiş, TİKA Türk Dünyası Bülteni olarak yayınlanmaya başlamıştır. Sayı 1 olarak başlayan yeni bülten beş sayı bu adla anılmış, Ocak 2004 tarihinde yayınlanan altıncı sayısıyla birlikte *Avrasya Bülteni* olarak yoluna devam et-

⁴⁰ E. Denizhan, "Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Politikası ve TİKA", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2010, s. 22, ISSN: 1309-8012 (Online).

⁴¹ Diğerleri, Balkanlar ve Doğu Avrupa Dairesi Başkanlığı, Ortadoğu ve Afrika Dairesi Başkanlığı, Doğu ve Güney Asya, Pasifik ve Latin Amerika Dairesi Başkanlığı, Dış İlişkiler ve Ortaklıklar Dairesi Başkanlığı, Hukuk Müşavirliği, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, İnsan Kaynakları ve Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı.

⁴² TİKA'nın ikili iş birliği anlaşmaları veya mutabakat muhtıraları çerçevesinde hâlihazırda 58 ülkede 60 Program Koordinasyon Ofisi bulunmaktadır. Bkz. <http://www.tika.gov.tr/koordinatorklukler>.

⁴³ "Türk Cumhuriyetleri Yerel Yönetimler Toplantısı Yapıldı", *Avrasya Dosyası*, Sayı: 151, Şubat 2002, s. 3.

⁴⁴ Aynı yer.

⁴⁵ "Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Sigortacılık Sektörünün Geliştirilmesi Projesi", *Avrasya Dosyası*, Sayı: 156, Temmuz 2002, s. 11.

miştir. Kuşkusuz bunda değişen iktidar kadar TİKA'nın kapsama alanının değişmesinin de etkisi vardır. Bu dönemde başlayan süreçle Türk cumhuriyetleri ağırlıklı faaliyet yürüten TİKA'nın faaliyet merkezinin Afrika ve Ortadoğu'ya dönüştüğü söylenebilir. Türkiye'nin küresel etkisini artırmada mevcut ve organize bir kurumu kullanması ve TİKA'nın Orta Asya'da daha az ihtiyaç duyulur olması da bu durumun sebepleri arasında gösterilebilir.

TİKA'nın bölgeyi de ilgilendiren en önemli kültürel işbirliği çalışması Türkoloji Projesi olmuştur. TİKA 14 ülke, 3 özerk cumhuriyet ve Kosova'da 18 Türkoloji Bölümü açmış veya var olanların altyapısını güçlendirmiştir.

Büyük Timur İmparatorluğu döneminde 1389 yılında Timur tarafından yaptırılan Hoca Ahmed Yesevi Türbesi ve külliyesinin yenilenmesini, Kazakistan Devleti ile yapılan bir anlaşma sonucu Türkiye Cumhuriyeti üstlenmiş ve 1993 yılında çalışmalara başlanmıştır. Öner Kabasakal'ın başkanlığı döneminde TİKA uzmanlığı ile yenileme çalışmaları sürdürülen türbe, 2002 yılında UNESCO tarafından dünya mirası olarak kabul görmüştür.⁴⁶

TİKA'nın ilk Program Koordinasyon Ofislerinden biri 1993 yılında Bişkek'te, diğeri ise Aşkabat'ta açılmıştır. Söz konusu ofislerden Kırgızistan Ofisi bu dönemde bu makalenin yazarlarından Ayhan Nuri Yılmaz'ın da bir uzman olarak görev almış olduğu pek çok projeyi hayata geçirmiş ve Türkiye'den getirtilen uzmanlar yerel kurumlarda alanlarında çalışmalar yürütmüş ve ülkenin yeni sisteme entegrasyonu için çalışmışlardır. Bu ofisler açıldıkları yıl 86 projeyi hayata geçirmişlerdir.⁴⁷ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kırgız Cumhuriyeti'ndeki TİKA PKO'nun Faaliyetine İlişkin Anlaşma 05.09.2006 tarihinde imzalanmış ve TİKA ofisinin hukuki statüsünü belirlemiştir.

TİKA, Kırgızistan'da, 1992'den bu yana alt yapı, eğitim, sağlık, kültürel iş birliği, iletişim, acil ve insani yardımlar gibi çeşitli alanlarda 761 projeyi hayata geçirmiştir. Bu projelerin, 117'si sağlık, 166'sı eğitim, 180'i diğer altyapı ve hizmetler, 124'ü ekonomik altyapı ve hizmetler, 80'i kültürel iş birliği ve iletişim, 40'ı su ve su hijyeni, 40'ı üretim, 14'ü acil ve insani yardım projesi olarak kayda geçmiştir.⁴⁸

TİKA, bölge ülkelerinin kültürel ve sanatsal gelişimlerine de katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda bir örneği Kırgızistan'dan verebiliriz. Bişkek Belediyesi Kültür Dairesi Başkanlığı'nın 7. No'lu Çocuk Müzik Okulu'nun "Cetigen" çocuk folklor topluluğuna kıyafet ve enstrüman yardımında bulunmuştur.⁴⁹

TİKA, sağlık alanındaki desteklerini Kırgızistan'da da sürdürmüştür. Örneğin Kırgızistan'da Kemik İliği Nakli Yönteminin Geliştirilmesi Projesi kapsamında doktor ve hemşirelere Türkiye'de eğitim verilmiştir.⁵⁰

⁴⁶ H. Murat Terzi, "İpekyolu Yıldızları", *Artı90*, Sayı: 5, Ocak 2013, s. 79.

⁴⁷ "TİKA 14. Yılında...", *Avrasya Bülteni*, Sayı: 39, Ekim 2005, s. 3.

⁴⁸ http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_kirgizistan_da_26_yilda_761_projeyi_hayata_gecirdi-46899, (Erişim Tarihi: 01.09.2018).

⁴⁹ "TİKA'dan Kırgız Kültürüne Katkı", *Avrasya Bülteni*, Sayı: 29, Aralık 2004, s. 14.

⁵⁰ "Kemik İliği Nakli Yönteminin Geliştirilmesi Projesi", *Avrasya Bülteni*, Sayı: 26, Eylül 2004, s. 14.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Özbekistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'nın Özbekistan Cumhuriyeti'ndeki Faaliyeti Hakkında Anlaşma 25.10.2017 tarihinde imzalanarak TİKA'nın hukuki statüsü belirlenmiştir.

TİKA birçok alanda eğitim faaliyetleri göstermiştir. Sağlık da bu alanlardan biridir. TİKA hastanelere destek, sağlık malzemesi sağlama vs. gibi hizmetlerin yanı sıra doktorlara ve sağlık personeline eğitimler vermiştir. Örneğin 18.11.2002 - 01.12.2002 tarihleri arasında Özbekistanlı doktorlara Gazi Üniversitesi'nde kardiyologlar ve cerrahlarca eğitim verilmiştir.⁵¹ Yine Özbek radyoculara eğitim ve ekipman desteğinde bulunmuştur. Özbek radyocular Türkiye'de TRT ve özel radyolarda staj imkanı bulmuşlardır.⁵²

TİKA Duşanbe Program Koordinatörlüğü 1995'de imzalanan mutabakat zaptı ile kurulmuş, ancak iç savaş nedeniyle 1996 yılında faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır. 2000 yılında imzalanan 5 yıllık "Teknik İşbirliği Protokolü" ile yeniden çalışmalarına başlamıştır.

Tacikistan'a hasat makineleri TİKA tarafından Tacikistan Tarım Bakanı Tursunboy Rahmatov'a törenle teslim edilmiştir.⁵³ Bu tip faaliyetler bölgede tarıma dayalı ekonominin gelişimine katkı sağlamakta aynı zamanda işsizlik gibi sorunların önüne geçilmesine yardımcı olmaktadır.

TİKA, İçme Suyu Arıtma Projeleri'nden bazılarını Tacikistan'da gerçekleştirmiştir. Örneğin 2002 yılında Girgatol nahiyesinde 5-6 bin kişinin temiz içme suyuna kavuşmasını sağlamıştır.⁵⁴ Orta Asya'da temiz içme suyu bulmak Afrika kıtasındaki, kadar zor olmasa da özellikle bazı bölgelerde ciddi önem taşımaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kalkınma İş Birliği Anlaşması 16.03.1993 tarihinde imzalanmıştır.

Türkmenistan'da Merv'de bulunan Selçuklu Sultanı Sultan Sencer'in türbesini restoresini TİKA'nın gerçekleştirmesine karar verilmiş⁵⁵ ve projesi tamamlanan Türbe 14 Kasım 2004 tarihinde Devlet Bakanı Beşir Atalay'ın katılımıyla açılmıştır.⁵⁶ Aslında teknik eğitim ve proje ağırlıklı çalışmakta olan TİKA için bu bir değişimin de işareti idi ve bu ve buna benzer pek çok kültürel restorasyon projesi Balkanlar ağırlıklı olmak üzere izleyen dönemde hayata geçirildi. Ayrıca düzenlenen Uluslararası Sultan Sencer Sempozyumu'na 23 ülkeden 79 bilim adamı katıldı. TİKA'nın desteği ile yapılan bu sempozyum muhtemelen o güne kadar yapılmış en kapsamlı Sultan Sencer sempozyumuydu.⁵⁷ Sultan Sencer iki ülkenin ortak geçmişinin sembollerinden

⁵¹ "Özbek Doktorlara Eğitim Programı", *TİKA Türk Dünyası Bülteni*, Sayı: 4, Kasım 2002, s. 12.

⁵² "TİKA'nın Özbek Radyoculara Eğitim ve Ekipman Desteği", *Avrasya Bülteni*, Sayı: 29, Aralık 2004, s. 15.

⁵³ "Project of the Research and Development of Agriculture Systems in the Eurasia Countries", *Eurasian File*, is. 150, January 2002, p. 11.

⁵⁴ "Tacikistan İçme Suyu Arıtma Projesi", *TİKA Türk Dünyası Bülteni*, Sayı: 3, Ekim 2002, s. 13.

⁵⁵ *Avrasya Bülteni*, Sayı: 15, Ekim 2003, s. 1.

⁵⁶ "Sultan Sencer Türbesi Açıldı", *Avrasya Bülteni*, Sayı: 29, Aralık 2004, s. 4.

⁵⁷ "Uluslararası Sultan Sancar Sempozyumu", *Avrasya Bülteni*, Sayı: 29, Aralık 2004, s. 5.

en önemlisi olan Selçuklu'yu ifade ettiği için bu faaliyetin etkileri anlamında çok daha büyük bir anlam ifade ediyordu. Kuşkusuz gelecekte Türkiye Orta Asya ülkelerindeki yumuşak güç etkisini artırmak için pek çok tarihi şahsiyeti kullanabilecektir.

TİKA, ülkelerin eğitim hayatına katkılar yapmaktadır. Bunlardan bir kısmı okullara destekken, kütüphane, laboratuvar gibi alanların yapılması olmaktadır. TİKA'nın desteği ile Aşkabat'ta açılan Türkmen-Türk Kütüphanesi bunlardan biridir.⁵⁸ Tıpkı öğrenci değişim programındaki sonuçların analiz edilmemiş olmasındaki eksiklik gibi bu tür bağışlarla ilgili de çıktılar yada kütüphanedeki kitapların içeriği bunların kullanım oranı da fazla takip edilmiş değildir. Oysa bu tür bir altyapıyı sunmuş olmanın ikinci aşaması etkilerinin ölçülmesi şeklinde olmalıdır ki Türkiye'nin bölge ülkelerindeki yumuşak gücü ile ilgili daha net analizler ve gelecekteki süreçte yeni projeksiyonları belirlemede önemli ve etkili olacaktır.

TİKA, çeşitli uluslararası kuruluşlarla işbirliği yaparak özellikle bağımsızlıklarının ilk yıllarında Türk Cumhuriyetlerinin çeşitli kamu kurumlarının gelişimi için programlar yürütmüştür. Türkmenistan'dan bir örnek vermek gerekirse AĞİT ile TİKA'nın Aşkabat Merkezi işbirliği ile "*Türkmenistan'da Sınır ve Gümrük Memurlarına, Uluslararası Göç Örgütü işbirliği ile Eğitim Semineri*" düzenlemiştir.⁵⁹ Türkmenistan gibi tarafsız olma çabasındaki bir ülkenin sınır güvenliği gibi hassas bir konuda kardeş ülkesi Türkiye'den yardım alması kuşkusuz manidardır. Üstelik Türkmenistan'ın sınır güvenliği için kaygı duyduğu ülkeler diğer kardeş ülkeleri Kazakistan ve Özbekistan değil ağırlıklı olarak İran ve Afganistan'dır.

Yukarıda TİKA'nın Orta Asya bölgesinde ülke bazlı faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Öncelikle yeni bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik, ticari, siyasi ve sosyo-kültürel kalkınmalarını sağlamak için bir dış yardım kuruluşu olarak çalışmalarına başlayan TİKA, ağırlıklı olarak altyapı çalışmalarına yönelmiştir. Zira yeni kurulan devletlerin ilk ihtiyaçlarını karşılamaya yoğunlaşan kurum, daha sonra Türkiye ile Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleriyle ilişkilerini geliştirmeye odaklanarak Türk dünyasında Türkiye'nin bir yumuşak güç enstrümanı olarak sivrilmiştir.⁶⁰ Bu kurumun özellikle Sovyet Sonrası Türk Cumhuriyetlerine yönelik olarak kurulmuş olduğu düşünüldüğünde bu faaliyetlerin varlığı çok şaşırtıcı da değildir. Ancak zaman içerisinde bu durumun değişmeye başlamış olduğunun da belirtmesi icap etmektedir. Hem Türk hükümetlerinin hem de muhatap hükümetlerin tercihleri ve uluslararası gelişmelere bağlı olarak Türk Kamu Diplomasisi kurumları için yeni hedefler ortaya çıkmıştır. Nitekim bu sürece bağlı olarak, 2016 yılında Ortadoğu ve Afrika Dairesi Başkanlığı'nın genel harcamalar için-

⁵⁸ "Türkmen-Türk Kütüphanesi'nin Açılışı Yapıldı", *Avrasya Bülteni*, Sayı: 23, Haziran 2004, s. 3.

⁵⁹ "Türkmenistan'da Sınır ve Gümrük Memurlarına Eğitim Semineri", *TİKA Türk Dünyası Bülteni*, Sayı: 4, Kasım 2002, s. 12.

⁶⁰ Muharrem Ekşi, "Türkiye'nin Türk Dünyasına Yönelik Kamu Diplomasisi: Yeni Araç ve Mekanizmalar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, Yaz-Summer 2017, s. 16.

deki oranı yüzde 44,51 olmuştur. Onu yüzde 11,04’lük oranla Balkanlar ve Doğu Avrupa Dairesi Başkanlığı, yüzde 9,92 ile Orta Asya ve Kafkaslar Dairesi Başkanlığı izlemiştir.⁶¹ Söz konusu oranlar Türkiye’nin artık kamu diplomasi-si politikasını öncelikli olarak ortak tarih, kültür ve dini değerlere sahip eski Osmanlı toprakları olan coğrafyalarda yürüttüğünü işaret etmektedir.⁶²

TİKA’nın, bütün bu değişim ve değişikliklere rağmen yine de öncelikle Türk dünyası başta olmak üzere küresel düzeyde Türkiye’nin yumuşak güç üreten başarılı bir dış yardım ve insani diplomasi enstrümanı olduğu söylenebilir.

2.2. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı

Çalışmamıza konu beş ülkenin tamamında yerli halklar Müslüman ve Sünni mezhebine mensupturlar. Bu durum Türkiye’ye bölgede başkaca bir misyon yüklemiştir. O da 70 yıla yakın bir süre dinin kısıtlandığı bu coğrafyada insanların doğru bilgilenebilmesi ve inançlarını yaşamaları için mekanların oluşturulması ve dini görevlilerin yetiştirilmesi olmuştur. Tam da bu noktada Türkiye’nin farklı bir kamu diplomasi kurumu devreye girmiştir. O da Diyanet İşleri Başkanlığı’dır. Diyanetin kurumsal yapısındaki değişiklikler de bunun bir göstergesi olmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı, başbakan yardımcısına bağlı bir kurum iken 2014 yılında yapılan bir değişiklikle doğrudan başbakanla bağlanması kurumun bir dini diplomasi unsuru olacağı şeklinde değerlendirilmiştir.⁶³ Aslında Diyanet’in yurtdışı görev alanına sahip olması Avrupa’ya işçi göçü ile başlamıştır. Sovyetlerin çöküşü ile Orta Asya ve Balkanlar da faaliyet sahalarına girmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Sovyetler Birliği’nin çöküşü sonrasında aktif hale gelmesi beklenilmesi gereken bir durumdur. Yeni Dünya Düzeni’ni belirlemeye çalışan tüm teorilerde din ya doğrudan ya da dolaylı olarak ön plana çıkmıştır. Fukuyama’nın “*Tarihin Sonu*” tezinde de, Huntington’un “*Medeniyetler Çatışması*” teorisinde de dinsel değerlerin bir şekilde uluslararası siyasal sisteme etkisinden bahsedilmektedir. 1990’larda Gilles Kepel, “*Tanrının Rövanşı*” (intikamı) eserinde dinlerin yeniden canlanarak hayatı yeniden fethetmeye girişmelerini “*yeniden dinselleşme*” fenomenini kullanarak ele almıştır.⁶⁴ Ona göre Müslüman, Hristiyan ve Yahudi toplumlarında ortaya çıkan bu yeniden diriliş, uluslararası politikada da dinleri yeniden aktör konumuna yükseltecektir.⁶⁵

Yeni bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin serbest piyasa ekonomisine geçişine katkı sağlaması ve bu ülkelerde İran’ın ve diğer radikal

⁶¹ “TİKA 2016 Faaliyet Raporu”, s. 27.

⁶² Oğuz Güngörmez, “Türkiye’nin Kamu Diplomasi Politikasının Yükselişi”, içinde Kemal İnat, Ali Aslan - Burhaneddin Duran (Edt), *Ak Parti’nin 15 Yılı: Dış Politika*, SETA Kitapları, İstanbul 2017, s. 520.

⁶³ Ayhan Nuri Yılmaz - Gökmen Kılıçoğlu, “Türkiye’nin Latin Amerika Açılımlında Bir Yumuşak Güç Aktörü Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı”, *Journal of Current Researches on Social Sciences*, Vol. 6, İs. 1, 2016, s. 140.

⁶⁴ Gilles Kepel, *Tanrının İntikamı: Din Dünyayı Yeniden Fethediyor*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.

⁶⁵ “Ortadoğu’da Tanrı’nın Rövanşı”, *Milli Gazete*, 23 Mayıs 2012, <https://www.milligazete.com.tr/haber/1092952/ortadoguda-tanrının-rovansı>, (Erişim Tarihi: 21.06.2018).

İslami hareketlerin yayılmasının önünde engel olması amacıyla ortaya atılan Türkiye Modeli ile de uyumlu bir gelişmedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan'da Din Hizmetleri Müşavirliği bulunmaktadır. Kazakistan'da Almatı Başkonsolosluğu'nda Din Hizmetleri Ataşeliği yer almaktadır. Kırgızistan'da Oş'ta ise Din Hizmetleri Koordinatörlüğü vardır.⁶⁶ Bu farklılık kanaatimizce hem Türkiye'nin söz konusu ülkeler nezdindeki itibar ve etkisi ile alakalı hem de bu ülkelerin Türkiye'ye bakış açıları ve mevcut yasal düzenlemelerinin kısıtları ile ilgili olabilir.

Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet Vakfı tarafından Kazakistan'da camiler yapılmıştır: Belbulak (Miçurin) Camii, Hoca Ahmet Yesevi Camii ve Külliyesi, Hoca Ahmet Yesevi (Nikolayevka) Camii ve Talgar Camii.⁶⁷ Ayrıca beş camiye de personel desteği vermektedir.⁶⁸

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te Din Hizmetleri Müşavirliği ve Oş şehrinde de Din Hizmetleri Koordinatörlüğü bulunmaktadır. Türkiye Diyanet Vakfı, Kırgızistan'da cami yapımına devam etmekte, yaklaşık 20 din görevlisini bu ülkedeki camilerde görevlendirerek, halka yönelik din hizmetlerine katkıda bulunmaktadır.⁶⁹ Türkiye dışında İran, Suudi Arabistan, Pakistan, Ürdün ve Kuveyt gibi ülkeler tarafından da Kırgızistan'da cami yaptırılmakta, din görevlilerinin eğitim hizmetleri maddi ve manevi açıdan desteklenmektedir.⁷⁰

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dini hizmetler yanında eğitim faaliyetleri de bulunmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği içerisinde İlahiyat Fakülteleri ve İmam Hatip Liseleri açmakta ve işletmektedir. Bu bağlamda Kırgızistan'da 2013-2014 tarihinde bir İmam Hatip Lisesi açılmıştır. 2014-2015 döneminde 81 Kırgız öğrenci bu okulda ders almıştır.⁷¹ Ayrıca İmam Hatip Liselerinde ve Kuran Kurslarında eğitim görmeleri için her yıl belirli sayıda öğrenci Türkiye'ye gönderilmektedir. 2014 yılında 80 öğrenci gönderilmiştir.⁷² Diyanet Vakfı'nın Kırgızistan'da ve Kazakistan'da İlahiyat Fakültesi bulunmaktadır.⁷³

Kırgızistan halkının dini yönden bilinçlendirilmesine yönelik yeni projelerin geliştirilmesi konusunda Türkiyeli yetkililerin doğrudan kendi girişimleri yerine, Kırgız girişimcilere bazı telkinlerde bulunup rehberlik yapması dini kurumların kalıcılığı ve bu kurumlarda yapılacak hizmetlerin sürekliliği açı-

⁶⁶ <http://disiliskiler.diyamet.gov.tr/kategoriler/yurt-d%C4%B1%C5%9F%C4%B1-temsencilikler>

⁶⁷ Halife Keskin (Genel Koordinatör), *Avrasya Ülkeleri: Camiler ve Görevliler*, T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara 2015, s. 41.

⁶⁸ Keskin, aynı yer.

⁶⁹ Personelin görev yaptığı camiler Araşan Ene Camii, Budyonofka Aylı Bayram Ata Camii, Cal Camii, Fatih Camii, İmam Azam Camii, Oş Erdem Camii, Stepnoe Camii, Vedat Ebu Hanife Camii. Bkz. Keskin, *a.g.e.*, s. 53.

⁷⁰ Hüseyin Yılmaz, "Kırgızistan'da Misyonerlik ve Din Eğitimi", s. 117.

⁷¹ Uğur Ünal, *Kamu Diplomasisi: Kalkınma Yardımları ve Algı Araştırması Çerçevesinde*, Gazi Kitabevi, Ankara 2016, s. 232, 233.

⁷² Uğur Ünal, *Kamu Diplomasisi: Kalkınma Yardımları ve Algı Araştırması Çerçevesinde*, Gazi Kitabevi, Ankara 2016, s. 233.

⁷³ <https://tdv.org/tr-TR/site/icerik/egitim-ogretim-faaliyetleri-1077>.

sından daha faydalı olacaktır. Radyo ve televizyonlarda toplumu aydınlatıcı programlar artırılmalıdır. Misyonerlerin medya imkânlarını önemli ölçüde kullandığı düşünülürse, toplumu aydınlatacak dini programların gereği daha iyi anlaşılacaktır.⁷⁴ “Türkiye’deki yazar, düşünür ve akademisyenlerin, tarih, kültür, dil, soy birlikteliği olan Kırgızistan’a yönelik bilimsel araştırma ve çalışmalara ağırlık vermeleri gerekmektedir. Yapılacak yardımların rast gele değil de, güvenilir yöntemlerle belli bir plân ve programa göre gerçekleştirilmesi son derece önemlidir.”⁷⁵ Yılmaz’ın Kırgızistan özelinde yaptığı bu öneriler aslında tüm Orta Asya ülkeleri için geçerli sayılabilir.

Özbekistan’a 1993-2000 yılları arasında Diyanet Din Hizmetleri Müşaviri görevlendirilmiştir. 2013 yılında müşavir olarak görevlendirilen Mustafa Sınanoğlu altı ay kadar görev yapmış ancak akredite verilmemesi üzerine geri dönmüştür.⁷⁶

Türkmenistan’da Aşkabat Ertuğrul Gazi Camii ve Kültür Merkezi ile Kıpçakobası Camii yaptırılmıştır. Ertuğrul Gazi Camii’nin açılışını 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Saparmurat Niyazov Türkmenbaşı 1999 yılında yapmıştır.⁷⁷

Tacikistan’da 1992 yılında açılan Din Hizmetleri Müşavirliği’ne 1996 yılına kadar görevini yürüten ilk müşavirden sonra atama yapılmamış ve 1998 yılında kapatılmıştır. 2012 yılında yeniden açılmış ve Emrullah Kaya göreve başlamıştır. Kurum tarafından yapılan cami vs. hizmeti ve görevlendirilen personel yoktur. Büyük ölçüde Tacikistan’da yaşanan iç savaştan kaynaklanan kesinti sonrası yeniden Müşavir atanması önemlidir, ancak bir an önce ülkeye yönelik faaliyetlerin başlanması gerekmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı 1990’lı yıllarda Sovyetler Birliği’nin çöküşü ile Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Müslüman topluluklarına yönelik “kardeşlik hukuku” uygulaması başlatmış; bu uygulamayı 2006 yılında daha ileri bir seviyeye çıkararak *Kardeş Şehir Projeleri*⁷⁸ gerçekleştirmiştir. Ekonomik durumu iyi olan il ve ilçelerin müftülükleri yurtdışındaki şehirlerle eşleştirilerek Kardeş Şehirler olmuşlardır. Bu bağlamda İl Müftülükleri yurtdışındaki bir şehri kardeş şehir belirlemekte ve oradaki çalışmalarını illerinde düzenledikleri kampanyalarla finans etmektedirler.⁷⁹ Bu bağlamda Kazakistan-Çimkent’te Darül Erkam Kuran Kursu ve Cami inşaatına kardeş şehir olarak Çorum Müftülüğü maddi destek sağlamıştır. Yine Hoca Ahmet Yesevi Camii’ne de Ankara Müftülüğü’nce yardım yapılmıştır.⁸⁰ Kırgızistan’daki şehirlerle Çan-

⁷⁴ Hüseyin Yılmaz, “Kırgızistan’da Misyonerlik ve Din Eğitimi”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/1-2007, s. 128.

⁷⁵ Hüseyin Yılmaz, “Kırgızistan’da Misyonerlik ve Din Eğitimi”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/1-2007, s. 128.

⁷⁶ Keskin, *a.g.e.*, s. 82.

⁷⁷ Keskin, *a.g.e.*, s. 90.

⁷⁸ TDİB, *Kardeş Şehirler Hizmet Albümü*, Ankara 2015.

⁷⁹ Metinde verdiğimiz örnekler dışındaki Kardeş Şehir eşleşmelerine ve yapılan yardımların miktarları için bkz. TDİB, *Kardeş Şehirler Hizmet Albümü*, Ankara 2015.

⁸⁰ TDİB, *Kardeş Şehirler Hizmet Albümü*, Ankara 2015, s. 99-100.

kırı ve Karabük'ün kardeşlikleri bulunmaktadır. 2008 yılında Bişkek Merkez Camiine Çankırı Müftülüğü'nce ve 2013 yılında Celalabad'taki bir camiye Karabük Müftülüğü'nce nakdi yardım yapılmıştır.⁸¹ Çanakkale Müftülüğü Tacikistan'da Duşenbe Merkez Camii onarımına katkıda bulunmuştur.⁸²

Türkiye Diyanet Vakfı'nın eğitim alanındaki diğer bir çalışması da Uluslararası İmam Hatip Liseleri programıdır. Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesi projesi ise MEB ile Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) arasında yapılan iş birliği çerçevesinde yürütülmektedir. Protokol gereğince öğrencilerin barınma, iye ve eğitim giderleri MEB; ulaşım, sağlık, giyim, burs vs. giderleri TDV tarafından finanse edilmektedir. Türkiye'de sayısı sekize ulaşmış olan ÜİHL⁸³'de 72 ayrı ülkeden 1400 yabancı öğrenciyle birlikte Türkiye'den öğrenciler eğitim almaktadır.⁸⁴ Bu okullarda dünyanın birçok yerinden gelen öğrenciler arasında Kazakistan, Kırgızistan, Doğu Türkistan'dan da öğrenciler yer almaktadır.⁸⁵ Yarısını Türk yarısını da yabancıların oluşturduğu karma bir sistemde öğrencileri bir arada eğitim süreçlerine alan bu okul tipi yabancılara Türkçenin öğretilmesi amacının yanında onların Türk öğrencilerle de kaynaşmalarını sağlayarak aralarında kalıcı bağlar kurmalarını hedeflemektedir.⁸⁶

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kardeş Şehirler uygulamasının Belediyelerde de benzerleri bulunmaktadır. Uzmanlık alanı gerektiren tek bir konu üzerinde yoğunlaşması sebebiyle Diyanetin uygulamasının başarısının yüksek olduğu söylenebilir. Diyanetin bu projesi temelde tek taraflıdır. Müftülüklerin kardeş şehirde yaptığı destek ve faaliyetleri içermektedir. Kardeş Şehir, şehir eşleşmesi gibi uygulamaların yaygınlaştırılması gerekmektedir. Özellikle her alana uygulanabilecek "şehir eşleşmeleri" ilişkilerin tek taraflılıktan çıkarılarak karşılıklılığını öne çıkarabilir.⁸⁷

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın insani yardım çerçevesindeki faaliyetleri de özellikle Kurban ve Ramazan Bayramları ve Ramazan ayında yoğunlaşmaktadır. Türkiye'den vekâlet yoluyla gönderilen kurbanlar, buralarda koordineli şekilde dağıtmakta ve kesilmekte, yetimhane, yaşlılar evi, aşevi gibi kurumlarla ihtiyaç sahiplerine dağıtmaktadır. Diyanet Vakfı'nca gönderilen bağışlarla hazırlanan gıda kolileri Ramazan boyunca ihtiyaç sahiplerine dağıtıl-

⁸¹ TDİB, *Kardeş Şehirler Hizmet Albümü*, Ankara 2015, s. 103-105.

⁸² TDİB, *Kardeş Şehirler Hizmet Albümü*, Ankara 2015, s. 166-169.

⁸³ Eğitim faaliyetlerini sürdüren Anadolu ÜİHL'ler İstanbul'da Fatih Sultan Mehmet Anadolu ÜİHL, Bayrampaşa Kaptan Ahmet Erdoğan Anadolu ÜİHL, Pendik Kız Anadolu ÜİHL; Kayseri'de Şehit Ömer Halisdemir Anadolu ÜİHL; Konya'da Mevlana Anadolu ÜİHL; Bursa'da Murad Hüda-vendigar Anadolu ÜİHL; Eskişehir'de Uluslararası Türk Dünyası Kültür Başkenti Anadolu İHL ve Sivas'ta Şehit M. Murat Ertekin Anadolu ÜİHL'dir (Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2017).

⁸⁴ TDV, *2017 İmam Hatip Lisesi Bursları Başvuru Kılavuzu*, Ankara 2017.

⁸⁵ Fatih Bayezit, "Yumuşak Güç Unsuru Olarak Uluslararası İmam Hatip Liseleri", *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities*, Vol. 1, Sayı: 2, Aralık 2017, s. 300.

⁸⁶ Fatih Bayezit, "Yumuşak Güç Unsuru Olarak Uluslararası İmam Hatip Liseleri", *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities*, Vol. 1, Sayı: 2, Aralık 2017, s. 302.

⁸⁷ Bir uygulama örneği için bkz. Ayhan Nuri Yılmaz - Gökmen Kılıçoğlu, "Türk Dünyası Ülkeleri Arasında Town Twinning (Şehir Eşleşmesi) Programının Kullanımı ve Turizmin Gelişmesi İçin Öneri", 3. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Sempozyumu*, Bişkek-Kırgızistan 2017.

maktadır. Düzenlenen iftar programları da yakınlaşma ve kültürel iletişim açısından önemli rol oynamaktadır.⁸⁸

Diyanet İşleri Başkanlığı Orta Asya ülkelerine yönelik Kur’an başta olmak üzere dini kitaplar, broşürler vs. göndermektedir. Bölgede cirit atan misyoner teşkilatları ve aşırı akımlar karşısında önemli olan bu faaliyetler aynı zamanda bölgede etki sahibi olmaya çalışan Suudi Arabistan, İran gibi ülkelerin etkisini de sınırlandırabilir. Genel itibariyle Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet Vakfı’nın Orta Asya coğrafyasında başarılı ve etkili olduğu söylenebilir. Bunda dilsel avantaj kadar mezhepsel avantaj da (Beş ülkedeki Müslüman nüfus Sünni ve Hanefi mezhebine mensuptur) etkilidir. Üstelik bu etkinin geleceğe dönük artımlı bir etkisinden de bahsedilebilir. Zira diyanetten eğitimi alan imamlar Türkiye’deki dini geleneği ve uygulamaları bölgeye taşımakta ve sürdürmektedirler. Bölgedeki şahsi gözlemlerimizde de Türkiye Türkçesi’ne hakim ciddi miktarda imamın görev yaptığı ve Türkiye geleneğini kendi yetiştirdikleri talebeler vasıtasıyla yaydıkları görülmüştür.

2.3. TÜRKSOY Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı

TÜRKSOY⁸⁹ Türk halklarının gönül birlikteliğini ve kardeşliğini güçlendirmek, ortak Türk kültürünü gelecek nesillere aktarmak ve dünyaya tanıtmak için 1993 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye’nin kültür bakanlarının imzalamış olduğu bir anlaşma ile kurulmuştur. Teşkilatın, altı kurucu üyesinin yanında sekiz de gözlemci üyesi bulunmaktadır.⁹⁰ Bağımsız devletler dışında üyelerinin de bulunması anlamlıdır. Bu teşkilatın sadece devlet düzeyinde değil halklar düzeyinde de ilişkileri geliştirebilecek bir organizasyon olduğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bir Türk Devleti içerisinde olmayan ancak kültürel ve tarihsel olarak Türklük ekseninde yer alan topluluklarla ilişkiler de önemli bir unsurdur. Günümüzde TÜRKSOY’un Rusya ve Moldova’ya bağlı özerk bölgelerden üyeleri olması örneği Balkanlardaki Türkler içinde kullanışlı olabilir.

TÜRKSOY, Türk Dünyası’nın UNESCO’su olma iddiasındadır. Kuruluş aşamasında ismi “*Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi*” olarak belirlenen TÜRKSOY, sonra alınan kararla “*Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı*” olmuştur.

Uluslararası bir kuruluş olan TÜRKSOY’un bütçesi üye ülkelerin Kültür Bakanlıkları’nca ödenen katkı paylarından oluşmaktadır.

TÜRKSOY’un faaliyetleri Türk Dili Konuşan Ülkeler Kültür Bakanları Daimi Konseyi tarafından belirlenir. Daimi Konsey toplantılarında alınan kararlar TÜRKSOY Genel Sekreterliği tarafından icra edilmektedir. TÜRKSOY Daimi Konseyi’nin 34. Toplantısı Azerbaycan, Şeki’de⁹¹; 35.si ise Kazakistan’da

⁸⁸ Özellikle Kırgızistan ve Kazakistan’da Diyanet İşlerinin Faaliyetleri ve bunun halk üzerindeki tesiri için bkz. Özer Ravanoğlu, *Tanrı Dağları’nın Gözyaşları: Türkistan’da 25 Yıl*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2016.

⁸⁹ <https://www.turksoy.org/>

⁹⁰ Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu’na bağlı Tataristan, Başkurdistan, Altay, Saha, Tuva, Hakas Cumhuriyetleri ve Moldova’ya bağlı Gagavuz Yeri

⁹¹ <http://www.turkkon.org/tr-TR/Haber-Arsivi/3/1056/3442>

yapılmıştır.⁹² Kurumun Merkezi Ankara'dadır ve Genel Sekreterliği'ni 2008 yılından beri Kazakistan'dan Düsen Kaseinov⁹³ yürütmektedir.

Ressamlar buluşmaları, opera günleri, edebiyat kongreleri gibi geleneksel faaliyetleriyle TÜRKSOY, Türk Dünyası bilim adamı ve sanatçılarının tecrübe alışverişlerine imkan sağlamaktadır.⁹⁴ TÜRKSOY'un önemli etkinliklerinden biri Türk Dünyası'nın ortak bayramlarından olan Nevruz'un dünyanın çeşitli yerlerinde kutlanmasını sağlamak olmuştur. Türk Dünyası'nı yakınlaştırmak ve Türk kültürünü tanıtmak açısından ciddi bir çalışma yapılmaktadır.⁹⁵

Geleneksel faaliyetlerden biri de Türk tarihinde sanat, bilim, kültür vs. alanlarında önemli kişiler için anma yılları belirlenmesidir. Anma yılı içerisinde belirlenen kişiler hakkında sempozyumlar, bilimsel ve sanatsal toplantılar düzenlenmekte; yazılı ve görsel materyaller hazırlanmaktadır.⁹⁶ Bu faaliyetler ortak Türk kültürü ve sanatını geliştirmeye ve Türk dilli halkların birbirine yakınlaşmasına katkı sağlayacaktır.

TÜRKSOY'un dikkat çekici bir faaliyeti de Türk Dünyası Kültür Başkentleri uygulamasıdır. Türk Dünyası'nın belirlenen şehirlerinde, o yılki anma programları, şehre özgü etkinlikler, konserler, tiyatro gösterileri, sergiler vs. düzenlenmekte, Türk Dünyası'ndan gelenlerin farklı yerleri tanınması ve kaynaşmaları hedeflenmektedir. Bu proje şehirlerin kültür ve sanat hayatlarına renk katmaktadır.⁹⁷

⁹² <https://www.sondakika.com/haber/haber-turksoy-daimi-konseji-35-donem-toplantisi-10314777/>

⁹³ <https://www.turksoy.org/en/turksoy/secretary-general>

⁹⁴ <https://www.turksoy.org/tr/turksoy/about>

⁹⁵ Kutlamaların yapıldığı yerler:

- 2010 - UNESCO Genel Merkezi, Paris.
- 2011 - Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, New York.
- 2011 - Lincoln Tiyatrosu, Washington DC.
- 2013 - Trinity Koleji - Cambridge, İngiltere.
- 2014 - Eskişehir, Türkiye.
- 2015 - UNESCO Genel Merkezi, Paris.
- 2015 - Stadhalle Mülheim, Köln - Almanya.
- 2015 - Hofburg Kraliyet Sarayı, Viyana - Avusturya.
- 2016 - Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, New York.
- 2016 - Warner Tiyatrosu, Washington DC.

⁹⁶ Anma Yılları:

- 2010 yılı doğumunun 120. yıldönümü olması münasebetiyle Başkurt bilimadamı Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'a,
- 2011 yılı doğumunun 125. yıldönümü olması münasebetiyle Tatar Şair Abdullah Tukay'a,
- 2012 yılı doğumunun 200. yıldönümü olması münasebetiyle Azerbaycanlı dramaturg Mirza Fatali Ahundzade'ye ve doğumunun 150. yıldönümü olması münasebetiyle Hakas asıllı Türkolog Nikolay Katanov'a,
- 2013 yılı doğumunun 100. yıldönümü olması münasebetiyle Kazak besteci Mukan Tölebaev'e,
- 2014 yılı doğumunun 290. yıldönümü münasebetiyle Türkmen mutasavvıf veşair Mahtumkulu Firaki ve doğumunun 150. yıldönümü olması münasebetiyle Toktogul Satılganov'a,
- 2015 yılı doğumunun 100. yılında Türk tiyatro yazarı Haldun Taner, doğumunun 130. yılında ise ünlü Hakas destancısı Semen Kadışev'e,
- 2016 yılı doğumunun 1000. yılında şair, bilim adamı ve düşünür Yusuf Has Hacib'e,
- 2017 yılı doğumunun 300. yılında Azerbaycan edebiyatının önemli ismi Molla Penah Vagife ithaf edilmiştir.

⁹⁷ Belirlenen Türk Dünyası Kültür Başkentleri:

- 2012 yılında Kazakistan'ın renkli başkenti Astana;
- 2013 yılında Türkiye'nin modern yüzü Eskişehir;

2018 yılında Kastamonu Kültür Başkenti seçilmiştir.⁹⁸ Türk Dünyası Kültür Başkenti olarak seçilen şehirlere bakıldığında seçimin isabetli olduğu ve geniş bir coğrafyayı içerdiği görülmektedir. Nitekim henüz bağımsız bir devlet olmayan, Rusya Federasyonu’na bağlı Tataristan Cumhuriyeti’nin başkenti Kazan’ın 2014 yılında kültür başkenti olarak seçilmesi manidardır ve kurumun gelecek projeksiyonunun yeni kültür başkenti olarak seçilecek kentlerin geniş anlamdaki Türk Dünyası’nın şehirlerinden olacağını düşündürmektedir.

TÜRKSOY faaliyetleri içerisinde yeni çalışmalar ağırlıklı olmakla birlikte varolan kültürel çalışmalara Türk kültür vizyonunu katarak üstlenilen çalışmalar da mevcuttur. Buna en isabetli emsal Türkvizyon şarkı yarışmasıdır. 2012 yılında Erovizyon şarkı yarışmasından çekilme kararı alan Türkiye, TRT’nin organizasyonu ile Türkçe konuşan devletlerin katılabildiği uluslararası bir şarkı yarışması başlatmıştır. Bunun Erovizyon şarkı yarışmasına alternatif ve tepki olarak kurgulandığı düşünülebilir. Nitekim bu yarışmalar 2013 yılında Türk Dünyası Kültür Başkenti unvanını alan Eskişehir’de düzenlenerek Kültür Başkentlerinin faaliyetleri çerçevesinde icra edilmeye başlanmıştır.⁹⁹

TÜRKSOY, Kültür Sanat alanında özel projeler de yürütmektedir. Örneğin, prömiyeri Mersin’de yapılan Üzeyir Hacıbeyli’nin Köroğlu operası¹⁰⁰ 6 ülkede sahnelenmiş, Mukan Tölebayev’in “*Birjan ve Sara*” Operası Türkiye’de ilk kez opera repertuarına dahil edilmiş,¹⁰¹ Adnan Saygun’un Yunus Emre Oratoryosu, 9 ülkeden 200 sanatçının katılımıyla, Amerikalı bir koro eşliğinde Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri’nde icra edilmiştir.¹⁰²

TÜRKSOY Gençlik Oda Orkestrası, Avrupa Koro Oyunlarında 3 Altın madalya kazanmıştır.¹⁰³ TÜRKSOY Gençlik Oda Orkestrası ve Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının 25. yılı vesilesiyle kurulan TÜRKSOY Halk Çalgıları Orkestrası TÜRKSOY’un müzik alanındaki başarılı çalışmalarından örneklerdir.¹⁰⁴ Bu orkestra ve korolarda Orta Asya ülkelerinden katılımcılar bulun-

- 2014 yılında Tataristan’ın tarihi şehri Kazan;
- 2015 yılında Türkmenistan’ın kadim şehri Merv;
- 2016 yılında Azerbaycan’ın doğa harikası Şeki;
- 2017 yılında ise Hoca Ahmet Yesevi’nin yaşadığı topraklar olan Kazakistan’ın Türkistan şehri Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilmiştir.

⁹⁸ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kastamonu-2018-turk-dunyasi-kultur-baskenti-secildi-/989841>

⁹⁹ Efe Sevin, “Türksoy Üzerinden Türk Kamu Diplomasisinin Dış Politikaya Etkisine Bir Bakış”, Mehmet Şahin - B. Senem Çevik (edt.), *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*, Tasam Yayınları, Ankara 2015, s. 495-496.

¹⁰⁰ <http://www.musikidergisi.com/haber-4376-uzeyir-hacibeyli-koroglu-operasi-promiyeri-mersinde...html>

¹⁰¹ <https://www.samsun.bel.tr/haber-detay.asp?haber=917-mukan-tolebayev-in-birjan-ve-sara-operasi-samsunda>, <http://www.musikidergisi.net/?p=2675>

¹⁰² Hayati Asilyazıcı, “Ahmet Adnan Saygun ve Yunus Emre Oratoryosu”, *Aydınlık Gazetesi*, 05.10.2014, <https://www.aydinlik.com.tr/ahmet-adnan-saygun-ve-yunus-emre-oratoryosu>

¹⁰³ <https://www.ntv.com.tr/sanat/20-gunluk-calismayla-3-altin-madalya-kazandilar,qeh4UgFb80q-DEiuVZEifQ>

¹⁰⁴ <http://www.altinmiras.com/?Syf=26&Syz=527234&/KIRGIZ%C4%B0STANDA-T%C3%9CRKSOY-HALK-%C3%87ALGILARI-ORKESTRASI-KONSER%C4%B0>

maktadır. Gençlik Korosunun, koro şefleri Elnara Kerimova Azerbaycanlı ve Gulmira Kuttıbadamova ise Kazakistanlıdır.¹⁰⁵

TÜRKSOY, Türksoy Yayınları adıyla Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden birçok yazar ve şairin eserlerini yayınladığı, kültürel, tarihi konularda bilimsel çalışmalara yer verdiği bir yayınevi kurmuştur.¹⁰⁶ Faaliyetlerini anlattığı ve Türk Dünyası'ndan haberlere yer verdiği "TÜRKSOY: Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı Türk Dünyası Kültür Sanat Dergisi" adlı bir süreli yayını bulunmaktadır.¹⁰⁷

TÜRKSOY, Türk Konseyi,¹⁰⁸ Türk Akademisi,¹⁰⁹ Türk Kültür ve Miras Vakfı,¹¹⁰ UNESCO¹¹¹ ve ISESCO¹¹² gibi uluslararası örgütlerin yanı sıra pek çok belediye, üniversite ve sivil toplum kuruluşları ile işbirlikleri gerçekleştirmektedir.

Kurumun faaliyetleri ağırlıklı olarak kültür ve sanat olsa da zaman zaman siyasi çalkantılardan etkilenmektedir. Rusya ile yaşanan uçak krizi sonrası, Rus Hükümeti'nin Federasyon içindeki TÜRKSOY üyesi ülkelerin bu kurumla ilişkilerini askıya almaları için baskı yapması bunun en bariz örneğidir.¹¹³

2.4. YTB: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

6 Nisan 2010 tarihinde kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın (YTB) yurtdışındaki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına, kardeş topluluklarına ve Türkiye'de öğrenim gören uluslararası burslu öğrencilere yönelik çalışmaları koordine etme, bu alanlarda verilen hizmetleri ve yapılan faaliyetleri geliştirme görevini yürütmesi amaçlanmıştır.

Başkanlığın çalışma alanlarının birincisini yurtdışında yaşayan Türk vatandaşları oluşturmaktadır. Başkanlık, yıllar boyunca çeşitli sebeplerle yurtdışına göç etmiş Türk vatandaşlarına yönelik stratejilerin geliştirilmesi ve yurtiçinde veya yurtdışında yapılan çalışmaların koordinasyonu görevlerini yürütmektedir. Başkanlığın ikinci çalışma alanı ise soydaş ve akraba topluluklarıdır. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, bu temel amaç doğrultusunda, soydaş ve akraba topluluklara yönelik farklı kurumlar eliyle farklı şekillerde sunulan hizmetleri koordine etme ve sunulan hizmetleri etkin ve verimli kılma görevini üstlenmiştir. Başkanlığın bir diğer çalışma alanını ise Türkiye'ye eğitim görmek amacıyla gelen uluslararası öğrenciler oluşturmaktadır. Türkiye'de burslu eğitim görmesi uygun görülen uluslararası öğrencilerin eğitim süreçlerinin başarılı bir şekilde yürütülmesiyle ilgili esasları belirlemek, bununla birlikte uluslararası öğrencilerin öğrenimleri esnasında ve sonrasında ilişkilerin sürekliliğini sağlamak gibi görevleri üstlenmiştir.

¹⁰⁵ TÜRKSOY, "Yeni Repertuarla Yeniden Gönüllere", *TÜRKSOY Dergisi*, Sayı: 52, 2017, s. 29.

¹⁰⁶ Örnekler için bkz. "Türksoy Yayınları", *TÜRKSOY Dergisi*, Sayı: 2, Ocak 2001, s. 60-61.

¹⁰⁷ Dergilere online ulaşmak için bkz. <https://www.turksoy.org/tr/library>

¹⁰⁸ <http://www.turkkon.org/tr-TR/AnaSayfa>

¹⁰⁹ <http://twesco.org/tr/>

¹¹⁰ <https://turk-pa.org/tr/content/cooperation/cultureandheritage>

¹¹¹ <https://en.unesco.org>, <http://www.unesco.org.tr>

¹¹² İslami Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu, <https://www.isesco.org.ma>

¹¹³ <http://qha.com.ua/tr/yasam-olaylar/rusya-dan-turksoy-ile-temaslari-durdurma-cagrisi/140969/>

Başkanlığın son çalışma alanı, diğer üç alanı destekleyici ve bütünleştirici nitelikteki sivil toplum kuruluşlarıdır. Başkanlık, Türk vatandaşları ile soydaş ve akraba toplulukların Türkiye’de veya buldukları ülkelerde kurmuş oldukları sivil toplum kuruluşlarını, buldukları toplumda yönetime daha aktif olarak katılmaları, Türkiye ile bağlarını muhafaza etmeleri ve yaşamın her alanında başarılı çalışmalar yapmaları doğrultusunda desteklemektedir.

YTB Başkanlığı farklı ülke ve bölgelerde bölgenin ihtiyaçları ve mali destek programlarının önceliklerine göre Sivil Toplum Kuruluşlarının projelerine destek vermektedir. Bu bağlamda 73 ayrı devlet ve bölgeye destek verilmiştir. 2014 itibari ile Kırgızistan’a 217.950 TL, Kazakistan’a 130.815 TL, Orta Asya Bölgesi’ne 192.000 TL destek olunmuştur.¹¹⁴ Mali Destekler Aile Danışmanlığı, aktif katılım, araştırma desteği, eğitim desteği, kültürel etkinliği, rehberlik, sempozyum-konferans, sosyal programlar, yayın desteği gibi temalara verilmiştir. Orta Asya ülkelerine 2014 verilerine göre 394.480 TL eğitim desteği verilmiştir. Bu bölgelere göre dağıtımın ancak yüzde 6’sına tekabül etmektedir.¹¹⁵

Bir ülkenin kamu diplomasisi kaynakları; o ülkenin kültürü, siyasi değerleri, dış politikası, ekonomisi, eğitim düzeyi, medya, tanıtım ve tanıtma faaliyetleridir. YTB’nin desteklediği Orta Asya odaklı projelerden biri “İpekyolu Şehirleri Şiir Hattı Projesi”dir. Proje İpekyolu üzerinde bulunan Çin (Doğu Türkistan), Özbekistan, Türkmenistan, İran gibi ülkelerdeki akademisyenleri, kültür insanlarını, şairleri, yazarları ve sanatçıları bir araya getirmek amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında 1000 CD, 100 şiir kitabı basılması amaçlanmıştır.¹¹⁶

YTB’nin desteklediği bir diğer organizasyon 4. Uluslararası Türk Dünyası Ekonomi Formu olmuştur. Hitit Üniversitesi işbirliği ile yapılan forumun amacı Türk bilim insanlarını bir araya getirerek bilim ve düşünce üretmek ve Türk topluluklarının her alanda kalkınmalarına ve stratejiler geliştirmelerine katkıda bulunmaktır.¹¹⁷ Benzer bir proje de Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü öncülüğünde düzenlenen 3. Türk Dünyası Uluslararası Kültür Kongresi: Dede Korkut ve Türk Dünyası Projesi’dir.¹¹⁸

YTB’nin düzenlediği bilimsel etkinliklerden biri de Uluslararası Öğrenciler Sosyal Bilimler Kongreleri’dir. Bu kongre ile Türkiye’de öğrenim görmekte olan uluslararası öğrencilerin akademik seviyelerinin yükseltilmesi yanında kişisel bilgi, birikim ve tecrübelerinin Türkiye Akademisi’nin hizmetine sunulması, Sosyal Bilimler alanında kapsamlı bir araştırma sahasına ulaşılması ve Türkiye Akademisi’ni farklı kültür ve medeniyetlerin mensupları olan uluslararası öğrencilerin katkılarıyla zenginleştirmek hedeflenmiştir.

16-17 Mayıs 2015 tarihleri arasında Hacettepe Üniversitesi işbirliğiyle düzenlenen 1. kongreye Türkiye’den 70 farklı üniversiteden ve yurtdışından 29 farklı üniversiteden olmak üzere toplam 99 başvuru yapılmış, 37 farklı ülke

¹¹⁴ YTB, *Sivil Toplum Destekleri: Proje Seçkileri*, 2014, s. 11.

¹¹⁵ YTB, *Sivil Toplum Destekleri: Proje Seçkileri*, 2014, s. 12-13.

¹¹⁶ YTB, *Sivil Toplum Destekleri: Proje Seçkileri*, 2014, s. 88.

¹¹⁷ YTB, *Sivil Toplum Destekleri: Proje Seçkileri*, 2015, s. 74.

¹¹⁸ YTB, *Sivil Toplum Destekleri: Proje Seçkileri*, 2015, s. 78.

vatandaşı uluslararası öğrenci tarafından Sosyal Bilimlerin farklı disiplinlerinden 100 adet bildirinin paralel oturumlar şeklinde iki gün boyunca sunulmuştur. Kazakistan 34, Kırgızistan 35, Özbekistan 19, Tacikistan 1, Türkmənistan 3 başvuru ile kongreye katılmışlardır.¹¹⁹ 2. Uluslararası Öğrenciler Sosyal Bilimler Kongresi de 29-30 Nisan 2016 tarihleri arasında Necmettin Erbakan Üniversitesi işbirliğiyle, 3. Uluslararası Öğrenciler Sosyal Bilimler Kongresi ise 2-3 Aralık 2017 tarihleri arasında İlmî Etüdler Derneği (İLEM) işbirliğiyle İstanbul Medeniyet Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenmiştir. 4. Uluslararası Öğrenciler Sosyal Bilimler Kongresi ise 22-24 Kasım 2018 tarihleri arasında İLEM işbirliğiyle Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenecektir.¹²⁰

“Ahmet Yesevi’den Günümüze Türkiye-Kazakistan Medeniyet Köprüleri Projesi” Kazakistan ve Türkiye’de düzenlenen çeşitli sempozyum ve eğitim programlarını içermektedir. Proje kapsamında Türkiye’den Kazakistan’a 20 öğrenci 2016 yaz dil kursuna alınmıştır. Ahmet Yesevi Üniversitesi’nden 9 öğrenci Türkiye’de eğitimini tamamlamıştır. 2017 yılı Mayıs ayında 16 kişilik akademisyen grubu Ahmet Yesevi Üniversitesi’nde çeşitli sempozyumlar düzenlenmiştir.¹²¹

YTB ve Ahmet Yesevi Üniversitesi işbirliğinde gerçekleştirilen III. Türk Dünyası Üniversiteli Gençler Yaz Okulu, projesi ile ortak kültür, tarih ve medeniyet bilincinin geliştirilmesini amaçlanmıştır. Proje kapsamında Türk dünyası ve akraba topluluklardan 600 kadar öğrenciye yönelik, Kazakistan’ın Türkistan şehrinde seminer ve kültürel gezi programları gerçekleştirilmiştir.¹²²

2017 yılında Gelecek Gençlerin Projesi Proje ile Kazakistan, Kırgızistan ve Moğolistan’dan 40 öğrencinin Türkiye’de Kur’an-ı Kerim ve mesleki eğitimler almışlardır.¹²³

YTB’nin yürüttüğü önemli bir çalışma da Türkiye Mezunları projesidir. Bu proje kapsamında Orta Asya Cumhuriyetlerinden Türkiye’ye gelerek eğitimlerini tamamlayan öğrencilerle irtibatın sürdürülmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda mezun dernekleri kurulmuş ve mezunlar hem kendi ülkelerinde hem de Türkiye’de çeşitli programlar vesilesi ile bir araya gelmişlerdir. Bu konuda detaylı bilgi “Öğrenci Değişim Programları Ve Eğitim Kurumları - Büyük Öğrenci Projesi (BÖP)’den Yurtdışı Türkler Ve Akraba Topluluklar Başkanlığına (YTB) Giden Sürecin Analizi” başlıklı bölümde yer almaktadır.

YTB’nin herşeyden önce ulaşılabilir olması gerekmektedir. Kurumun resmi internet sayfası Türkçe ve İngilizceden başka bir dil içermemektedir. İngilizce sayfaların da çoğu yapım aşamasındadır. Orta Asya bağlamında düşünürsek bölgede konuşulan diller mutlaka yer almalıdır.¹²⁴

¹¹⁹ YTB, *Uluslararası Öğrenciler 1. Sosyal Bilimler Kongresi*, Ankara 2015, s. 28, 29.

¹²⁰ <http://uokongresi.org>

¹²¹ *YTB Faaliyet Raporu 2017*, s. 75.

¹²² *YTB Faaliyet Raporu 2017*, s. 75.

¹²³ *YTB Faaliyet Raporu 2017*, s. 76.

¹²⁴ Bölgedeki dillerle ilgili bilgi yukarıda verilmiştir. Özbekçe, Kırgızca vs. şeklinde mi yoksa Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi şeklinde mi isimlendirileceği, bunların ayrı birer dil mi yoksa Türk Dilinin lehçeleri mi olduğu tartışılan bir konudur.

Kurumun faaliyetlerinin bölgesel dökümlerine ulaşmak zordur. Nerden kaç öğrenci geldiği, yaz okullarına katılanların ülkesel dağılımı, bölgelere göre harcama miktarları gibi istatistiki bilgilere kurumun sitesinden ulaşılama-
maktadır. Bu durum araştırma ve karşılaştırma yapılmasını güçleştirmektedir. 2014 yılı dışında bu verilere ulaşamamıştır.

2.5. YEE: Yunus Emre Enstitüsü

Yunus Emre Vakfı, 05.05.2007 tarihli ve 5653 sayılı kanunla kurulmuş bir kamu vakfıdır. Vakfın kuruluş amacı; *“Türkiye’yi, Türk dilini, tarihini, kültürünü ve sanatını tanıtmak; bununla ilgili bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak; Türk dili, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet vermek; Türkiye’nin diğer ülkeler ile kültürel alışverişini arttırıp dostluğunu geliştirmek olarak ifade edilmiştir.”*¹²⁵

Enstitü’nün kültür merkezlerinde verilen Türkçe eğitiminin yanı sıra, farklı ülkelerdeki eğitim kurumlarıyla yapılan işbirlikleri ile Türkoloji bölümleri ve Türkçe öğretimi desteklenmektedir. Kültür merkezleri aracılığıyla Türk kültürünü ve sanatını tanıtmak amacıyla birçok etkinlik düzenlenmekte, ulusal veya uluslararası etkinliklerde Türkiye temsil edilmektedir.¹²⁶

Enstitü 2009 yılında faaliyete başlamıştır ve temelde Türk dili öğreniminin ve kullanımının yaygınlaştırılmasını amaçlamaktadır. Yunus Emre Enstitüsü’nün yurt dışında 38 ülkede¹²⁷ 55 kültür merkezi bulunmaktadır.¹²⁸ Bu 38 ülke arasında Orta Asya ülkelerinden sadece Kazakistan yer almakta ve Astana’daki tek kültür merkezi ile hizmet verilmektedir. Dünya yüzünde dil ve kültürce en yakın olunan kardeş halkların bulunduğu bu ülkelerin sadece birinde yer alınmış olması Enstitü’nün bir eksikliği olarak değerlendirilebilir. 2023 yılına küresel olarak 100 kültür merkezine ulaşmayı hedefleyen kurumun, Orta Asya’daki bu açığı kapatması önemli bir adım olacaktır. Zira dil ve kültür üzerine çalışmalar yapan benzer kurumlar yer seçimlerinde ülkelerinin etki sahasını baz almaktadırlar.

Yunus Emre Enstitüsü’nün Orta Asya’da sadece Kazakistan’da Astana’da Ofisi yer almaktadır. Yunus Emre Enstitüsü ile Okçular Vakfı tarafından hayata geçirilen *“Kemankes Projesi”* kapsamında Kazakistan’ın başkenti Asta-

¹²⁵ <http://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu>

¹²⁶ <http://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu>

¹²⁷ ABD, Afganistan, Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Bosna Hersek, Cezayir, Fas, Fransa, Güney Afrika Cumhuriyeti, Gürcistan, Hollanda, Hırvatistan, İngiltere, İran, İtalya, Japonya, Karadağ, Katar, Kazakistan, KKTC, Kosova, Lübnan, Macaristan, Makedonya, Malezya, Moldova, Mısır, Pakistan, Polonya, Romanya, Rusya Federasyonu, Sudan, Sırbistan, Ukrayna, Ürdün.

¹²⁸ ABD-Washington DC, Afganistan-Kabil, Almanya-Berlin, Köln; Arnavutluk-İşkodra, Tiran; Avusturya-Viyana, Azerbaycan-Bakü, Belçika-Brüksel, Bosna Hersek-Foynitsa, Mostar, Saraybosna; Cezayir-Cezayir, Fas-Rabat, Fransa-Paris, Güney Afrika-Johannesburg, Gürcistan-Tiflis, Hollanda-Amsterdam, Hırvatistan-Zagreb, İngiltere-Londra, İran-Tahrán, İtalya-Roma, Japonya-Tokyo, Karadağ-Podgoritsa, Katar-Doha, Kazakistan-Astana, KKTC-Lefkoşa, Kosova-İpek, Priştine, Prizren; Lübnan-Beyrut, Macaristan-Budapeşte, Makedonya-Üsküp, Malezya-Kuala Lumpur, Mısır-Kahire, Moldova-Komrat, Pakistan-Lahor, Polonya-Varşova, Romanya-Köstence, Bükreş; Rusya Federasyonu-Kazan, Moskova; Senegal-Dakar, Sırbistan-Belgrad, Sudan-Hartum, Somali-Mogadişu, Tunus-Tunus, Ukrayna-Kiev, Ürdün-Amman.

na'da da Türk Okçuluk Kursları başlamıştır. 3 Kazak eğitimcinin Türkiye'de gördüğü eğitimin ardından Alatau Spor Sarayı'nda 40 civarından Kazak öğrencinin katılımıyla kurs açılmıştır. Kursu başarıyla tamamlayanlar Türkiye'de yaz okulu hakkı kazanmışlardır.¹²⁹

YEE, FETÖ terör örgütünün bölgede anlatılmasına yönelik çalışmalar da yapmaktadır. Fethullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ) darbe girişimini ve 15 Temmuz gecesinde yaşananları konu alan, AA'nın fotoğraflarından oluşan "15 Temmuz: Milli İradenin Yükselişi" adlı fotoğraf sergisi, 3 Aralık 2016 tarihinde Kazakistan'da açılmıştır.¹³⁰

YEE, Kırgızistan'da gerçekleşen EXPO Turizm Fuarı'na katılarak tanıtımını yapmıştır.¹³¹ Bunun Kırgızistan'da merkez açılmasına yönelik bir faaliyetin ilk adımı olduğu düşünülebilir.

2.6. TRT: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TRT¹³²'nin ülke dışına yönelik yayın politikasının 1990'da Avrupa'da yaşayan Türk işçilerine yönelik TRT-INT yayınları ile başladığını söylemek mümkündür. TRT-INT yayınları Kazakistan ve Kırgızistan'dan izlenebilmekteydi.¹³³ 1993'te Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik programların yer aldığı TRT-AVRASYA kanalı yayına başlamıştır.¹³⁴

Dış temsilcilikler açısından da aslında bu sıra bozulmamıştır. 1998 yılında ilk yurt dışı TRT temsilciliği olarak TRT Almanya-Berlin Temsilciliği açıldı. Bunu sırasıyla 1999 yılında Türkmenistan-Aşkabat Temsilciliği, 2000 yılında Azerbaycan-Bakü, Mısır-Kahire ve Belçika-Brüksel takip etmiştir. 2002 yılına gelindiğinde TRT'nin 6'ncı yurt dışı bürosu ABD-Washington'da, 2004 yılında da Özbekistan-Taşkent'te açılmıştır.¹³⁵

1999 yılında TRT_SAYTEK (Sayısal Yayın Teknoloji Merkezi) kurularak internet sitesi www.trt.net.tr adresi ile yayına başlamış,¹³⁶ böylece bir anlamda tüm dünyaya açılım sağlanmıştır.

TRT-Avrasya yerini Balkanlar'dan Orta Asya'ya, Ortadoğu'dan Kafkaslara 27 ülke ve 13 muhtar cumhuriyette yaklaşık 250 milyon nüfuslu bir coğrafyaya hitap edecek olan TRT AVAZ'a bırakmıştır. 21.03.2009'da yayın hayatına başlayan TRT-AVAZ,¹³⁷ Türkçe, Azerbaycan Türkçesi, Kazakça, Kırgızca, Özbekçe ve Türkmençe programları ile yayın coğrafyasındaki bütün ülkelerin yer alacağı ve her ülkeden izleyicinin kendinden bir şeyler bulacağı "ortak kanal" olma iddiasındadır. Burada hazırlanan programların bölgeye hitap edip

¹²⁹ <http://astana.yee.org.tr/tr/haber/kazakistanda-turk-okculuk-kurslari-basladi>

¹³⁰ YEE, Yunus Emre Enstitüsü 2016 Faaliyet Raporu, s. 28.

¹³¹ <http://www.yee.org.tr/tr/haber/yee-kirgizistan-expo-turizm-fuarinda>

¹³² <http://www.trt.net.tr/Anasayfa/anasayfa.aspx>

¹³³ Hatice Başar, *Türkiye'nin Kamu Diplomasisi: Bir Örnek Çalışma TRT*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 17.

¹³⁴ <http://www.trt.net.tr/kurumsal/Tarihce.aspx>

¹³⁵ <http://www.trt.net.tr/kurumsal/Tarihce.aspx>

¹³⁶ <http://www.trt.net.tr/kurumsal/Tarihce.aspx>

¹³⁷ <https://www.trtavaz.com.tr>

etmediği sorgulanmalıdır. Her devletin kendine özgü şartlarının belirlenmesi ve ona göre yayın yapılması gerekmektedir. Programlarda kullanılan Türk lehçelerinin birbirine oranına dikkat edilmelidir.

TRT’nin Orta Asya’ya yönelik yayınları dışında diğer kanallarının da bölgede izlenmesinin sağlanması önemlidir. TRT zaman zaman Türk Cumhuriyetlerinde bunu sağlamak için çabalar göstermiştir.¹³⁸ Buna yönelik olarak 2012 yılında TRT kanalları Orta Asya bölgesinde Türksat 3A uydusunun yanı sıra YAMAL 201 uydusunun C bandından seyredilebilmesi için bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma kapsamında Asya ve Orta Asya kapsamlı uydu yayıncılığındaki eğilim göz önünde bulundurularak TRT AVAZ, TRT ÇOCUK, TRT TÜRK ve TRT ANADOLU kanalları ile TRT FM ve TSR radyo kanallarının YAMAL uydusundan yayınlanması sağlanmıştır.¹³⁹

TRT’nin Türk Dünyası’na yönelik çalışmalarından biri internet üzerinden kullanıma açtığı Türk Lehçeleri sözlüğüdür. TRT Türk Lehçeleri Sözlüğü, kelimelerin lehçelere göre söyleniş ve vurgularını içeren tematik bir sözlüktür.¹⁴⁰

TRT Dış Yayınlar Dairesi Başkanlığı’nın web sayfası Kazakça, Kırgızca, Uygurca, Türkmençe, Özbekçe yayınlanmaktadır.¹⁴¹ Kanaatimizce TRT bu çok masraflı ve yaygın hizmetinin karşılığını alamamaktadır. Söz konusu coğrafyada standart tek bir lehçe ve tek bir alfabenin olmayışı takipçi kitlesini ciddi oranda düşürmektedir. Öte yandan yayınlarda yayın yapılan bölgelerden yeterli sayıda uzman kullanımının olduğunu söyleyemeyiz. TRT’nin sadece Orta Asya için bir kanal oluşturması ve belki de bunun adını TRT Türkistan koyması yerinde olacaktır. Bunun yanı sıra yayınlarda beş ülkenin halklarının anlayacağı ortak anlaşılır bir dilde ortak terim ve deyimlerin özenle seçilip kullanıldığı bir yayın politikası izlenmesi ve ara sıra popüler ve kültürel yayınlarda yerel kanallarla ortak yayına geçilmesi fevkalade olumlu sonuçlar doğurabilir ve Türkiye’nin bölge halkları üzerindeki yumuşak gücünü ve etkisini mutlak bir şekilde artırabilir.

Bu ortak ve anlaşılır Türkçenin Özbekistan’da konuşulan Türkçenin grameri üzerine diğer Türk lehçelerinden kelimeler katılarak oluşturulması kanaatimizce fevkalade etkili ve faydalı olacaktır. Zira Özbek Türkçesi yada öncülü Çağatay Türkçesi Rus dönemine kadar Orta Asya’da yada diğer deyimle Türkistan coğrafyasında ortak iletişim dili ve yazı dili vazifesi icra etmiş ve diğer Türk soylular tarafından anlaşılır olma özelliğini kazanmıştır. Bu özellik hala büyük ölçüde kendini korumaktadır. Özbek Türkçesi aynı zamanda doğu Türkistan’daki Uygur Türkçesi ile büyük ölçüde aynıdır ve konuşan taraflar rahatlıkla anlaşılabilir durumdadır. Birer Kıpçak Türkçesi lehçesi olmakla birlikte Kazak ve Kırgız lehçelerini konuşanlar için de biraz kulak alışkanlığı kazanınca anlaşılır olmaktadır, zira söz dağarcığı telaffuz farklılıklarına

¹³⁸ <http://www.internethaber.com/trt-den-orta-asya-atagi-1166156h.htm>, (erişim tarihi: 03.07.2018).

¹³⁹ <http://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/trt-yamal-uydusunda-65982.html>, (erişim tarihi: 03.07.2018).

¹⁴⁰ http://www.lehceler.com/?utm_source=trtnettr&utm_medium=altmenu4&utm_content=link&utm_campaign=nocampaign

¹⁴¹ <http://www.trtvotworld.com>

rağmen hala büyük ölçüde aynıdır. Özellikle bu lehçelerin 19. ve 20. yüzyıl başlarındaki versiyonları için durum daha da yakınlık arz eder. TRT uzman bir ekiple bu ortak dili oluşturup, bu dille yayın yapmaya acilen başlamalıdır. Başarılabilirse etkileri hem Türkiye hem bölge ülkeleri için fevkalade olumlu olacaktır. TRT-Avaz bütün renkliliğine rağmen hala kitlelere hitap eder seviyede değildir. Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya'ya aynı televizyon kanalı ile hitap etmeye çalışmak değirmende su dövmekten öte bir şey değildir. Başarılı ve etkili bir kültür politikası için her üç coğrafi bölge için ayrı ve özgün kanallar ihdas edilmelidir.

2.7. Anadolu Ajansı

Anadolu Ajansı, daha Kurtuluş Savaşı sürerken kurulan, belki de bu mücadeleyi yürütenlerin iletişim ve kamu diplomasisi gibi kavramların bir ülkenin var oluşunda ne kadar önemli olduğunun farkına vardıklarını en iyi anlatan örnektir. 6 Nisan 1920'de kurulan AA'nın kuruluş amaçları arasında yer alan “dışarıda milli mücadeleyi savunmak, Türkiye'nin haklı istekleri konusunda kamuoyunu aydınlatmak...” ifadeleri¹⁴² o dönemde bu kurumun öneminin anlaşıldığının iyi bir göstergesidir.

Anadolu Ajansı'nın yurtdışı yapılanmasında 86 ülkeden, 74 farklı uyruktan 3272 personel görev yapmaktadır. Ajansın 35 ülkede ofisi, 86 ülkede temsilciliği bulunmaktadır.¹⁴³

Anadolu Ajansı'nın Kazakistan ve Özbekistan'da temsilcisi bulunmaktadır.¹⁴⁴ Ajansın *Anadolu Türk Haber Paketi* adlı bir hizmeti bulunmaktadır. Paket, Anadolu Ajansı'nın Türk dünyasının kültürel mirasının ve değerlerinin tanıtımına ve Türk dili konuşulan ülkelere olan ilginin artmasına katkı sağlamak amacıyla hizmete sokulmuştur. Paket ile Türk devlet ve toplulukları arasında birleşik bir haber kaynağı oluşturarak bu milletleri evrensel olarak tek seste buluşturmayı sağlamak üzere, Türk dili konuşan devletlere ve milletlere yönelik haber servisi yapan analitik haber paketidir. Türkçe, İngilizce ve Rusça olmak üzere 3 dilde yayınlanan paket, tüm dünyadaki medya ajansları, STK'lar ve Türk dili konuşan topluluklar, Türk dünyasından üniversiteler ve araştırma enstitüleri için kaçırılmaması gereken bir bilgi kaynağıdır.¹⁴⁵

Ajans TİKA, THY, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ve Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumların çalışmalarını dış haberlerde farklı dillerdeki yayınlarında özel önem vererek duyurmaktadır. Yine aynı kapsamda Türkiye hakkında olumlu imaj oluşturacak kişi, kurum, kuruluş, şirket, sivil toplum kuruluşu haberlerini de yayınlamaktadır. Dışişleri Bakanlığı dış haberlerde kaynak olarak en fazla önem verilen kuruluştur.¹⁴⁶

¹⁴² <https://www.aa.com.tr/tr/p/tarihce>

¹⁴³ https://www.aa.com.tr/uploads/TempUserFiles/Kurumsal%2Fkatalog_tr.pdf

¹⁴⁴ <https://www.aa.com.tr/uploads/userFilesShared/yurt-disi-buro.jpg>

¹⁴⁵ https://www.aa.com.tr/uploads/TempUserFiles/Kurumsal%2Fkatalog_tr.pdf

¹⁴⁶ Gaye Aslı Sancar, “Kamu Diplomasisinde Medyanın Önemi: Anadolu Ajansı Örneği”, içinde Mehmet Şahin - B. Senem Çevik (der.), *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2015, s. 457.

2.8. Öğrenci Değişim Programları ve Eğitim Kurumları - Büyük Öğrenci Projesi (BÖP)’den Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı’na (YTB) Giden Sürecin Analizi

Öğrenci değişim programları, ülkelerin karşılıklı birbirlerini tanıması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca ülkelerin prestij kazanmaları, geri dönen öğrencilerin potansiyel bir dost olarak çeşitli mevkilere gelmesi gibi haller bu konunun önemini arttırmaktadır. Öğrenci değişim programları, bu programlar dışında da yabancı öğrencilerin gelmesini özendirdiği için ekonomik anlamda da dikkate değerdir.

“2016 Türkiye Göç Raporu”na göre, Türkiye’de tüm alanlarda eğitim alan yabancı öğrenci sayısının 795 bin 962’ye ulaştığı belirtilmektedir. Rapora göre, Türkiye Cumhuriyeti MEB’e bağlı eğitim kurumlarında 232 bin 714, üniversitelerde 103 bin 727 ve geçici eğitim merkezlerinde de 459 bin 521 olmak üzere Türkiye’de eğitim alan yabancı öğrenci sayısı 795 bin 962’ye ulaşmıştır.¹⁴⁷

Türkiye’deki uluslararası öğrencilerin uyruklarına göre dağılımı incelendiğinde özellikle Türk Cumhuriyetlerinden, Türk ve Akraba Topluluklardan ve yakın çevredeki ülkelerden geldikleri görülmektedir. Bu tablo aynı zamanda Türk dış politikasının son 20 yıl içerisinde etkin olmak istediği bölgenin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Özellikle tarihi ve kültürel bağlara sahip olduğu coğrafyada etkinliğini artırmak isteyen Türkiye, kamu diplomasisi uygulamalarını bölgede daha yoğun kullanmıştır.¹⁴⁸ Türkiye’deki üniversitelerde 2016-2017 eğitim-öğretim yılında eğitim gören yabancı öğrenci sayısı YÖK verilerine göre 103 bin 727’dir.¹⁴⁹ En çok öğrenci 15 bin 36 kişiyle Azerbaycan’dan¹⁵⁰ olurken bu ülkeyi 14 bin 765 öğrenciyle Suriye, 10 bin 642 öğrenciyle Türkmenistan takip etmektedir.¹⁵¹ Kırgızistan’dan 2 bin 994 öğrenci, Kazakistan’dan ise 2 bin 986 öğrenci bulunmaktadır.¹⁵² Türkiye’de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilere ilişkin Milli Eğitim Bakanlığı’nın verileri incelendiğinde; 2016-2017 eğitim-öğretim yılında toplam 232.714 yabancı öğrenci ülkemizde eğitim gördüğü görülmektedir. Bunlardan Suriye vatandaşları 166.482 kişi ile ilk sırada, Irak vatandaşları 23.971 kişi ile ikinci, Afganistan vatandaşları ise 12.782 kişi ile üçüncü sırada yer almaktadır. Bunları Azerbaycan, İran ve Rusya Federasyonu izlemektedir. Orta Asya

¹⁴⁷ Mehmet Sezai Türk, “Türkiye Yabancı Uyruklu Öğrencileri Yumuşak Güç Olarak Değerlendirebiliyor Mu?”, *Akademik Bakış*, Nisan 2018, s. 55.

¹⁴⁸ Muhammet Musa Budak, *Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Öğrenci Değişim Programları Ve Türkiye Uygulamaları*, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara 2012, s. 64-65.

¹⁴⁹ YÖK veri kaynaklarında 17.02.2017 tarihi itibarıyla üniversitelerde eğitim gören yabancıların sayılarını ifade etmektedir. *2016 Türkiye Göç Raporu*, T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017, s. 44.

¹⁵⁰ Raporla verilen tablolarda bu ülkenin adı ısrarla “Azerbeycan” şeklinde yazılmıştır. Bu bile hala kat etmemiz gereken çok yol olduğunun bir göstergesidir.

¹⁵¹ Mehmet Sezai Türk, “Türkiye Yabancı Uyruklu Öğrencileri Yumuşak Güç Olarak Değerlendirebiliyor Mu?”, *Akademik Bakış*, Nisan 2018, s. 55.

¹⁵² Aynı yer.

Devletleri Kazakistan 1885, Özbekistan 1798, Kırgızistan 1468 öğrenci ile 7. Sıradan listeye girebilmektedir.¹⁵³

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1992-93 akademik yılında başlayan Büyük Öğrenci Projesi (BÖP), Türkiye ile bağımsızlığını kazanan ülkeler arasındaki ilişkileri güçlendirmek amacıyla geliştirilen dış politika stratejilerinden birisi olarak karşımıza çıkmıştır. Orta Asya Cumhuriyetleri ile öğrenci değişimi ve eğitim yatırımlarının teşvik edilmesini öngören anlaşmalarla ile ortaya çıkan BÖP ile Türkiye'nin bu ülkelerle olan tarihsel ve kültürel bağlarının güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

Türkiye'nin BÖP dışında uyguladığı bir diğer uluslararası öğrenci hareketlilik faaliyeti ise farklı ülkelerle yapılan eğitim-kültür işbirliği anlaşmaları çerçevesinde 67 Türkiye'de öğrenim görmek üzere getirilen öğrencileri kapsayan hükümet burslarıdır. Uzun yıllardır devam ettirilen bu faaliyet ile farklı ülkelerle ikili siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde bir teşvik unsuru olması ve ilişkilere sosyal ve kültürel boyut kazandırılması hedeflenmiştir.¹⁵⁴

Her iki burs programının stratejik bir vizyonla yeniden ele alınarak birleştirilmesi sonucu uygulamaya konulan Türkiye Bursları ise 2012/13 akademik yılı itibarı ile Türkiye'nin yeni uluslararası öğrenci programıdır.

Büyük Öğrenci Projesi, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan olmak üzere toplam 5 ülke ile başlamış akabinde 57 devlet ve topluluğu içeren büyük bir öğrenci değişim programı haline gelmiştir. Bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin serbest Pazar ekonomisine ve demokrasiye geçişlerinde ihtiyaç duydukları yetişmiş eleman ihtiyacını gidermeyi ve Türkiye dostu bir nesil yetiştirmek, Türk Dünyası ile kalıcı bir köprü kurmak, Türkiye Türkçesi'nin yayılmasını sağlamak gibi amaçlarla hazırlanan program bir kamu diplomasisi aracı olarak düşünülmüştür.

Milli Eğitim Bakanlığı Yurtdışı Eğitim Öğretim Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen proje çerçevesinde 2011/12 akademik yılına kadar 42.318 burs kontenjanı tahsis edilmiş, ancak bunun 31.307'si kullanılmıştır. Projede mezun olan öğrenci sayısı 8.914'dür. Program kapsamında 6.255 öğrenci öğrenime devam etmiştir. Projedeki mezuniyet oranı yüzde 28 civarındadır. Proje kapsamında mezun olan 8.914 öğrenci Türkiye için önemli bir kazanım olmuştur. Ancak uygulamanın etkinliği, verimliliği ve kamu diplomasisi açısından amacına ne denli ulaştığı tartışmalıdır.¹⁵⁵

Programın önemli eksikliklerinden biri başlangıçta yeterli bir veri bankasına sahip olmamasıdır. Bir diğer eksiklik ise bu öğrencilerin takibi ve Türkiye lehine kullanılması konusundaki yetersizliktir. Bunu aşmak için aşağıda belirttiğimiz gibi Türkiye Mezunları Projesi başlatılmıştır.

Türkiye tarafından uygulanmakta olan Büyük Öğrenci Projesi'nin başarı oranı ve etkinliği uygulamaya geçtiği ilk dönemden itibaren istenilen bo-

¹⁵³ 2016 Türkiye Göç Raporu, T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017, s. 46.

¹⁵⁴ Budak, a.g.t., s. 67.

¹⁵⁵ Budak, a.g.t., s. 69-70.

yutta olmamıştır. Türkiye’nin bu konuda kapsamlı bir stratejisi olmaması, çok yoğun olarak gelen öğrenci hareketliliğine kurumların hazırlıklı olmayışı, özellikle 1990’lı yılların sonları doğru Avrupa Birliği Çin, Japonya, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi ülkelerinin sunduğu bursluluk programlarının daha cazip olması, yeterli tanıtımın yapılmaması, ülkemizin öğrenci başına düşen imkânlarının zamanla azalması, ülkelere taahhüt edilmiş kontenjanlar, seçimlerin seçici kurullara bırakılmış olması, öğrencilerin öğrenimlerine devamları sırasında yaşadıkları yoğun bürokrasi, projenin durağan yapısı gibi pek çok unsur bu başarısızlığı neden olmuştur.¹⁵⁶

Burs programlarının yeniden değerlendirilmesi olan ihtiyaç, uluslararası gelişmelere yanıt verebilecek dinamik bir yapının oluşturulması, ülkemize olan artan yönetebilecek politikaların belirlenmesi amacı ile 2011 yılında Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı’nın öncülüğünde ‘Uluslararası Öğrenci Strateji Belgesi’ oluşturulmuştur.

Geçmişte birçok devlet kurumu tarafından sağlanan burslar Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) koordinasyonunda tek çatı altına alınmış ve “Türkiye Bursları” adı altında birleştirilmiştir. Türkiye Bursları, dinamik yapıya sahip bir burs programı olarak 2012-2013 eğitim yılı için 4 kategoride toplam 17 burs programı adayların başvurusuna açılmıştır. Lisans alanında verilen burslar ülkelerin coğrafi, sosyal ve kültürel özellikleri dikkate alınarak 9 gruba bölünmüştür.¹⁵⁷ Türk Dili Konuşan Ülkeler Lisans Bursu; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan’ı kapsamaktadır. 2013 yılında 3900’e yakın öğrenci bu program kapsamında Türkiye’de üniversite eğitimi almak için başvuru gerçekleştirmiştir.¹⁵⁸

Temel hedefi yükseköğretimde uluslararasılaşma ve küresel standartlara ulaşmak olmakla birlikte, Türkiye Burslarına kültürel ve tarihsel anlamda Türkiye’nin yeni dönemde yüklediği sorumluluklarla bağlantılı bir görev biçilmiştir. Özellikle dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun üzerinde önemle durduğu Medeniyetler İttifakı girişiminin kültürel ayağını sağlama adına Türkiye Burslarına önemli bir misyon yüklenmiştir.¹⁵⁹

Türkiye Bursları programı ile Büyük Öğrenci Projesi’nde çok dikkate alınmayan mezun öğrencilerle ilgilenme konusunda da adım atılmıştır. Her şeyden önce ciddi bir veri tabanı oluşturulmaya çalışılmış, öğrencilerle ilgili

¹⁵⁶ Selim Öztürk, *Büyük Öğrenci Projesinden Türkiye Bursları Projesine Geçiş Süreci Ve Türkiye’nin Öğrenci Politikasındaki Değişim*, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara 2014.

¹⁵⁷ Türk Dili Konuşan Ülkeler Lisans Bursu, Balkan Ülkeleri Lisans Bursu, Karadeniz Lisans Bursu, Harran Lisans Bursu, Türkiye-Afrika Lisans Bursu, Güney Asya ülkelerine hitap eden Halic Lisans Bursu, Brezilya, Çin Halk Cumhuriyeti, Güney Kore, Hindistan ve Japonya için oluşturulan Boğaziçi Bursu, Afganistan ve Somali vatandaşları için özel olarak oluşturulan Anadolu Lisans Bursu, ayrıca KKTC için bir burs programı oluşturulmuştur.

¹⁵⁸ Hasan Er, “Türkiye Bursları Büyük İlgi Gördü”, *Artı 90*, Sayı: 3, Temmuz 2012, s. 82.

¹⁵⁹ Selim Öztürk, *Büyük Öğrenci Projesinden Türkiye Bursları Projesine Geçiş Süreci Ve Türkiye’nin Öğrenci Politikasındaki Değişim*, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara 2014, s. 91.

sağlam istatistiklere sahip olunmuştur. Bu alanla ilgilenmek üzere Türkiye Mezunları Koordinatörlüğü kurulmuştur.¹⁶⁰ Türkiye Mezunları Dernekleri kurulmuş ve aktif hale getirilmiştir. Bu derneklerin yöneticilerine yönelik eğitim çalışmaları yapılmıştır.¹⁶¹ Zaman zaman Türkiye’de¹⁶² bazen öğrencilerin kendi ülkelerinde veya bölgelerinde Mezunlar buluşmaları düzenlenerek kurulan bağın sağlanmasına çalışılmıştır. Bunlardan biri 6 Haziran 2017’de Almatı’da gerçekleşmiştir.¹⁶³ Kırgızistan’da ziyaretlerde bulunan YTB yetkilileri Kırgızistanlı mezunlarla da buluşmuşlardır.¹⁶⁴

Türkiye’nin öğrenci değişim programlarının dışında bölgede okullar açılması gibi uygulamaları da bulunmaktadır. Türkiye’nin yurtdışında kurduğu ilk ortak üniversite 1992 yılında kurulan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi’dir (AYÜ).¹⁶⁵ İkinci ortak üniversite ise, 1995 yılında kurulan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi’dir (KTMÜ).¹⁶⁶ AYÜ, öğrencilerinin yarısının Kazakistan dışından olması hedefini gerçekleştirememiştir. KTMÜ, Kırgızistan’ın başkenti Bişkek’te bulunmaktadır. Bu durum başarılı öğrencileri çekmede avantaj sağlamasına rağmen; öğrenci ve program sayısı oldukça sınırlı kalmaktadır. Her iki üniversitede eğitim alan Türk öğrenci sayısının ise yine sınırlı olduğu görülmektedir.¹⁶⁷ Bu üniversiteler Türkiye’nin bir yumuşak güç unsuru olarak dış politikası açısından önemli olmakla birlikte akademik açıdan gözden geçirilmeleri ve bazı iyileştirmelere gidilmesi gereklidir.¹⁶⁸

Türkiye’nin şimdiye kadar izlediği sınır ötesi yükseköğretim yaklaşımı ikili antlaşmalarla ortak üniversite kurmak şeklinde olmuştur. Ancak bu yaklaşımın maliyeti doğrultusunda sonuçlar üretmediği görülmektedir. Örneğin, Manas Üniversitesi’ne açıldığından bu yana yapılan toplam yardım yaklaşık 365 milyon ABD Dolarıdır.¹⁶⁹ Sınır ötesi yükseköğretim yaklaşımı çeşitlendirilmeli, devlet doğrudan yatırım yapmak yerine üniversitelerin daha küçük ölçekli, hedef odaklı, esnek projeler geliştirmesini desteklemelidir. Böylece, hem bölgelere göre farklı imkânlar sağlanmış hem de riskler azaltılmış olacaktır. Bu kapsamda bölge ülkelerine yönelik burslu öğrenci politikasının yanı sıra kalkınma işbirliği projeleri, üniversite ortaklıkları, şube kampüsler, ortak de-

¹⁶⁰ Cengiz Polat, “Dünyanın 160 Ülkesinde 60.000 Türkiye Mezunı”, *Artı 90*, Sayı: 11, Temmuz-Eylül 2015, s. 74.

¹⁶¹ <https://www.turkiyemezunlari.gov.tr/haberler/1148/turkiye-mezunlari-dernekleri-egitim-programi-ankarada-basladi/>

¹⁶² <https://www.turkiyemezunlari.gov.tr/haberler/1153/turkiye-yeniden-mezun-bulusmasi-istanbul/>

¹⁶³ <https://www.turkiyemezunlari.gov.tr/haberler/1017/yurtdisi-turkler-ve-akraba-topluluklar-baskanligınca-kazakistan-da-turkiye-mezunlari-bulusmasi-duzenlendi/>

¹⁶⁴ <https://www.turkiyemezunlari.gov.tr/haberler/1018/kyrgyzistan-da-calisma-ziyaretinde-bulunan-ytb-turkiye-mezunlari-ile-bir-araya-geldi/>

¹⁶⁵ <http://www.ayu.edu.tr/>

¹⁶⁶ <http://www.manas.edu.kg/index.php/>

¹⁶⁷ Nur Kırmızıdağ vd., *Yükseköğretimde Sınır-Ötesi Ortaklık Tecrübeleri*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara 2012, s. 44.

¹⁶⁸ Devrim Vural Yılmaz, “Geleceğin Diplomatik İnşası: Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Türk Yükseköğretimi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 57, Kasım 2017, s. 146.

¹⁶⁹ Uğur Ünal, *Kamu Diplomasisi: Kalkınma Yardımları ve Algı Araştırması Çerçevesinde*, Gazi Kitabevi, Ankara 2016, s. 254.

rece programları, town-twinning programları¹⁷⁰ gibi sınır ötesi girişimlerin yaşama geçirilmesi sağlanmalıdır. Bu girişimlerin planlanmasında stratejik bir yaklaşım izlenmeli, bölge ülkelerinin yükseköğretim sistemlerinin özellikleri ve gereksinimlerine ilişkin analizler yapılarak ülkelere özgü kurgulamalar yapılmalıdır. Bu bağlamda veri toplama, analiz ve strateji oluşturma görevini üstlenecek farklı yabancı dilleri bilen uzman ekiplere gereksinim bulunmaktadır.¹⁷¹

Her şeyden önce buralarda kurulan üniversitelerimiz Türkiye Türkçesi’nin en iyi şekilde öğretildiği ve eğitim dili olarak kullanıldığı yerler olmalıdır. Rusça ve İngilizce verilen eğitimin Türkiye’ye katkısı tartışmalıdır. Bu üniversitelerin yönetiminde Türkiye’nin söz hakkının tam olması gerekmektedir. İstenilen prestij kazanmanın sağlanabilmesi için eğitim kadrosunun çoğunun Türkiye’den ve yüksek düzeyde olması gerekmektedir. Bu konularda ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır.¹⁷² Söz konusu kadro oluşturulurken bölgeyi gönül coğrafyamız olarak gören donanımlı ve maneviyatı yüksek kişilerden oluşturulması gerekmektedir. Mevcut durumda bunun tam da öyle olmadığı ve bireysel amaçların milli ve manevi hedeflerin önüne geçtiği görülmektedir. Zira kontrol edilemeyen ve sonuçları takip edilemeyen hiçbir faaliyet ülkemize katkı sağlamayacaktır. FETÖ’nün bölgedeki etkinliği ve Türk halkının kaynaklarını ziyan etmesi son 20 yılın analizinde önemlidir. Bu kötü tecrübe geleceğe yönelik olarak ders ve önlem alınmasını gerektirmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Soğuk Savaş sonrası dünyada değişen sadece siyasi yapılar değildir. Bunun yanı sıra devletle bireylerin diğer deyimle kamuların da ilişki biçimi de değişmiştir. Bu yenedünya düzeni kapalı kapılar ardındaki diplomasi biçimini değiştirmiş ve yeni diplomasi biçimlerini çıkarmış ve hatta elzem kılmıştır. Üstelik devletlerin gücünün içerikleri ve etkisini sorgulayan yumuşak güç kavramı konuşulmuş ve yumuşak güç kavramını literatüre sokan Joseph Nye ülkesi ABD’ye başka halkları (başka kamuları) etkilemenin önemini anlatarak devletler için kamu diplomasisi faaliyetlerinin öne çıkmasını sağlamıştır. Bu konudaki daha büyük bir dönüşüm dünya tarihinde bir dönüm noktası sayılan 11 Eylül 2001 İkiz Kuleler saldırısı ile olmuştur. En güçlünün bile vurulabileceği, klasik güç ve güvenlik anlayışının artık yeterli olup olmadığı sorgulanarak yeni iletişim yöntemlerinin kullanılması gündeme gelmiştir.

Gücün doğasının, sert güçten yumuşak güce doğru bir eğilim gösterdiği fikri kabul görmektedir. Bu sert gücün ortadan kalkması veya önemini yitirmesi demek değildir. Nitekim, Güç üzerine tartışmalar her iki güç unsurunun bir arada ve dengeli kullanımını içeren “akıllı güç” kavramını ön plana çıkarmıştır. Bu

¹⁷⁰ Bir uygulama örneği için bkz. Ayhan Nuri Yılmaz - Gökmen Kılıçoğlu, “Türk Dünyası Ülkeleri Arasında Town Twinning (Şehir Eşleşmesi) Programının Kullanımı ve Turizmin Gelişmesi için Önemli”, 3. Uluslararası Türk Dünyası Turizm Sempozyumu, Bıшкеk-Kırgızistan 2017.

¹⁷¹ Devrim Vural Yılmaz, “Geleceğin Diplomatik İnşası: Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Türk Yükseköğretimi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 57, Kasım 2017, s. 146.

¹⁷² Bu konuya eleştirel bir bakış için bkz. Turan Yazgan, “Türkiye’nin Türk Dünyasındaki Eğitim-Öğretim Faaliyetleri”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı: 31, 2005.

anlamda, yumuşak gücün etkin kullanımında adı geçen ülkelerin aslında askeri güçlerinin de yüksek seviyede olduğunun bilinmesi şaşırtıcı gelmemektedir.

Yeni anlayışın önemli bir ögesi ülkelerin “çekim gücü” sahibi olmalarıdır. Bu yumuşak gücün temel direğidir. Bir ülke kültürel, siyasi değerlerini ne kadar diğerlerine kabul ettirebilir ve dış politikasını mahir kullanırsa “yumuşak gücü” o oranda artacaktır. Yumuşak gücün temel araçlarından biri gelişen iletişim teknolojileri ve küreselleşmenin ortaya çıkardığı kamu diplomasisidir. Kamu diplomasisi, insani diplomasi faaliyetleri, dış yardımlar ülkeyi hedef ülkeler nezdinde cazip kılma ve davranış değiştirmeye vesile olabilir. İşte biz de tam bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti’nin Orta Asya’da soğuk savaş sonrası bağımsızlığını kazanmış olan ve ülkemizle tarihi ve kültürel bağları olan ve hatta halkları halkımızın uzaktaki kardeşleri olan ülkelerdeki yumuşak gücünü ve bunu ölçmeye dönük kamu diplomasisi faaliyetlerini inceledik. Söz konusu coğrafyada ülkemizin diğer ülkelere kıyasla bahsedilen unsurlardan ötürü pek çok pozitif fark olarak ortaya çıkan avantajları mevcuttur. Ama yine de bu yanlış yada eksik yapma lüksünü vermez zira Kamu diplomasisinin başarılı olması için temel unsurlardan biri de söylem ve uygulama arasında uyumluluğun olmasıdır. Aksi takdirde kazanılması zor ve zahmetli olan “itibar” bir anda yok olabilmektedir. Bu yüzden an itibariyle Türk kamu diplomasi bölgedeki faaliyetlerinin tamamen başarılı yada yeterli olduğunu söyleyememekteyiz.

Kamu diplomasisinin boyutlarının kurumlara göre durumuna bakıldığında *günlük iletişim* boyutunun, incelediğimiz kurumlar içerisinde TRT ve AA ile sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Ancak AA’nın bölge dillerinde yayınını olmasa bir eksiklik olarak görülebilir. TRT’nin ise yalnızca Orta Asya için bir kanal oluşturması ve belki de bunun adını TRT Türkistan koymasının yerinde olacaktır. Ayrıca TRT’nin yayınlarında beş ülkenin halklarının anlayacağı ortak anlaşılır bir dilde ortak terim ve deyimleri kullanması ve ara sıra popüler ve kültürel yayınlarda yerel kanallarla ortak yayına geçilmesi olumlu sonuçlar doğurabilir ve Türkiye’nin bölge halkları üzerindeki yumuşak gücünü ve etkisini artırabilir.

Stratejik iletişim boyutunu başta TİKA olmak üzere aslında tüm kurumlar yerine getirmeye çalışmaktadır. TİKA ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın hükümet politikalarına uygun kampanyalar yürütme konusunda diğer kurumların önüne geçtiğini söylemek mümkündür. Bu konuda YTB ve YEE’nin Orta Asya bölgesindeki performansı düşüktür.

Kalıcı ilişkiler geliştirilmesi boyutunda ön plana çıkanlar özellikle öğrenci değişim programları ve Türkiye Bursları olmaktadır. Ayrıca kültürel köprülerin kurulmasında ve özellikle aydınlar seviyesinde ilişkileri geliştirilmesinde TÜRKSOY öne çıkmaktadır.

Türkiye’nin yumuşak gücünü sadece kültürel ve tarihi bağlara dayandırması uluslararası ilişkilerde olumlu karşılanabileceği gibi olumsuz olarak da değerlendirilebilir. Genelde bu unsurların Ortadoğu, Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar’da Türkiye’nin işine yarayacak unsurlar olabileceği düşünülür ancak sadece tarih ve kültüre dayalı politikalar Türkiye’yi bölgesel olmaktan öteye taşıyamaz. Bu bağlamda aynı bölgede yer almakla birlikte ülkelerin ve

halkların kendi özgün koşulları olduğunun bilinmesi ve göz önüne alınması gerekmektedir. Nitekim Türk hükümetinin etkisinin Türk dilli Özbekistan’dan ziyade fars dilli Tacikistan üzerinde oluşmuş olması yada Oğuz kardeşliğinin yakınlaştırması gereken Türkmenistan’ın değil de Kırgızistan ve Kazakistan’ın Türk Konseyi’nde yer almış olması siyasi ve yerel faktörlerin Türkiye yetkililerince yeterince iyi analiz edilmediğinin örneklerini teşkil etmektedir. Bunu Orta Asya’nın tamamı için yorumlarsak burada yer alan 5 ülkeyi aynı kefeye koyup aynı politika ve faaliyetleri yürütmenin amaca hizmet etmeyeceği de görülmür. Nitekim bu 5 Orta Asya ülkesinde Türkiye’nin kamu diplomasisi faaliyetlerinin performansı ve etkisi, bu işin o kadar da kolay olmadığını; bölgeyi ve halkları iyi tanıyan uzmanlarca hazırlanacak raporlar eşliğinde hareket edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Daha önceki çalışmalarımızda da ifade edildiği gibi yumuşak güç olduğundan büyük gösterilmemeli, gücün gelişimi sürecinde bölge ile ilgilenen diğer güçleri rahatsız edecek açıklamalardan kaçınılmalıdır. Gücün olduğundan büyük gösterilmesi, o ülkenin rekabet içinde bulunulan diğer güçler tarafından hedef haline getirilmesine neden olabilir. Bu güçler kendi çıkarları aleyhine gelişen yumuşak gücün etkilerini azaltmak için yumuşak güç savaşlarına başvurabilir. Yumuşak gücün gelişim aşamasında işbirliği süreçlerine önem verilmeli, çatışma ve gerilimlerden kaçınılmalı, ortaya çıkan sorunlar diyalog ve müzakerelerle çözülmeye çalışılmalıdır. Başka ülkelerin faaliyetleri dikkatle incelenmeli, gerekli durumlarda kamu diplomasisi uygulamaları güncellenmeli ve dönüştürülebilir. Nitekim bu 5 Orta Asya ülkesinde Türkiye’nin kamu diplomasisi faaliyetlerinin performansı ve etkisi, bu işin o kadar da kolay olmadığını; bölgeyi ve halkları iyi tanıyan uzmanlarca hazırlanacak raporlar eşliğinde hareket edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Daha önceki çalışmalarımızda da ifade edildiği gibi yumuşak güç olduğundan büyük gösterilmemeli, gücün gelişimi sürecinde bölge ile ilgilenen diğer güçleri rahatsız edecek açıklamalardan kaçınılmalıdır. Gücün olduğundan büyük gösterilmesi, o ülkenin rekabet içinde bulunulan diğer güçler tarafından hedef haline getirilmesine neden olabilir. Bu güçler kendi çıkarları aleyhine gelişen yumuşak gücün etkilerini azaltmak için yumuşak güç savaşlarına başvurabilir. Yumuşak gücün gelişim aşamasında işbirliği süreçlerine önem verilmeli, çatışma ve gerilimlerden kaçınılmalı, ortaya çıkan sorunlar diyalog ve müzakerelerle çözülmeye çalışılmalıdır. Başka ülkelerin faaliyetleri dikkatle incelenmeli, gerekli durumlarda kamu diplomasisi uygulamaları güncellenmeli ve dönüştürülebilir.

Türkiye’nin resmi kamu diplomasisi kurumlarının ve politikalarının Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin tüm nüans ve hassasiyetlerini dikkate aldığını söylemek zordur. Yapılanların her cumhuriyetin özel şartları dikkate alınarak gerçekleştirilmesi verimliliği ve etkinliği artırabilir. Bu cumhuriyetlere yönelik faaliyetlerde devletler arasında da bir denge tutturulması gerekmektedir. Çalışmanın yazarlarının farklı Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrencilerinden TRT-Avaz’da yer alan Kırgızca programların kendi dillerindekinden¹⁷³ çok olduğu yönünde yakınmalarını işitmeleri bu düşüncelerinin küçük bir delili olmuştur.

Maarif Vakfı’nın bölgedeki varlığının ve etkinliğinin artması gerekmektedir. FETÖ ve kurumlarıyla mücadele ederken personel ve öğrenci ayırımına dikkat etmek gerekmektedir. Bu okulların öğrencilerinin toptan terör örgütü destekçisi gibi görülmesi, hem öğrencileri hem de ailelerini etkilemektedir. Her şeye rağmen Türkiye ve Türkiye Türkçesi’ni tanıyan, farkındalık sahibi bir mezun öğrenci kitlesini dikkate almamak bazı kazanımları otomatik olarak kayıp hanesine taşıyacaktır.

¹⁷³ Bizim açımızdan Kırgızca, Kazakça, Özbekçe, Türkmençe, Türkiye Türkçesi vs. büyük Türkçe’nin birer lehçesi veya koludur; ayrı bir dil olarak değerlendirilmez. Ancak Türk Dili’nin lehçesi diye söylendiğinde bunu Türkiye Türkçesi’nin bir lehçesi yada ağızı gibi algılayarak rahatsızlık duyanlar bulunmaktadır. Oysa bu ne Türkiye Türkçesi’nin hegomanik tavrıdır ne de Türkiye Cumhuriyeti’nin politikasıdır. Hem Sovyet döneminde hem de sonrasında kimlik inşası süreçlerinde resmi dil tanımının önem taşıdığına bilmekle birlikte ortak Türkçe’nin gelecek nesillere taşınması için çaba sarf edilmesi gerekliliği de elzemdir. Bu Türkçe konuşan bütün halkların kültürünün ve dilinin sürdürülebilirliği için fevkalade önemlidir.

Yunus Emre Enstitüleri'nin bölgedeki faaliyetlerinin yetersizliği ortadadır. Oysaki Gaspıralı İsmail'den bu yana bir hedef haline gelen “*Dilde, Fikirde, İşte Birlik*”ın sağlanabilmesi için ortak bir Türkçe anlayışının gelişmesi veya Türk dillerinden birinin bir anlamda “*lingua franca*” haline gelmesi gerekmektedir. Ama bu Türkiye Türkçesi'nin dayatılması şeklinde de olmamalıdır. TRT'nin faaliyetleri esnasında bahsedilen ve önerilen bölgeye hitap eden ve Özbekçe ağırlıklı bir Türkçe'nin ortak yayın dili olarak kullanılması Türkiye'nin işitilebilirliğini ve etkisini artıracaklarını düşünmekteyiz. Ayrıca bölgede zaten var olan Rusça ve uluslararası dil olarak giderek etkisini artıran İngilizce'nin etki alanıyla rekabet edebilmek ve hatta onların tecrübelerinden istifade etmek de gereklidir. Bu bağlamda Türk Cumhuriyetlerinde Türkiye Türkçesi'nin yaygınlaştırılması ama bir yandan da Türkiye'de Türk lehçe ve dillerine hakim uzman ve akademisyenlerin sayısını artırmak tüm vadelere önem arz etmektedir. Uluslararası etkinliklerde şahsen de gözlemliyor olduğumuz Türk cumhuriyetlerinden gelen akademisyen ve katılımcılarının sunumlarının yada tercümelerinin Rusça üzerinden yapıyor olması garabeti 25 yıldan sonra rahatsız edici ve birlik amacına aykırı durmaktadır.

Değişen ve dönüşen öğrenci değişim programları genel anlamda etkinliğini arttırmıştır; ancak Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin (aslında Türk Dünyasının) ağırlığı ve pozitif bir ayrımcılığı olmalıdır. Türkiye'nin bölgedeki üniversite yapılanması yeniden ele alınmalı, özellikle yenilerinin açılması gündeme geldiğinde mutlaka farklı bir bakış açısıyla yaklaşılmalıdır. Bu üniversitelerin yönetim ve eğitim kademelerinde Türkiye'nin ağırlığı mutlak olmalıdır. Bu bağlamda YTB'nin adının ve etiketinin hakkını vermek adına faaliyetlerinde sadece Türk dilli devlet ve Türk soylu halkları baz alması gerektiği de yumuşak gücümüzü artırmak adına tavsiye şeklinde belirtilmektedir. YTB'nin resmi internet sayfası yetersizdir. Türkçe ve İngilizce dışında bir dil yoktur ve İngilizce kısımların çoğuna ulaşamamaktadır. Ayrıca kurumun faaliyetlerine ilişkin istatistiki bilgilere ulaşmak da zordur. Özellikle bölge ve ülkelere göre ayrıntılı tasnifler bulunmamaktadır. Genel olarak baktığımızda kurumun Orta Asya'ya yönelik faaliyetlerinin arttırılması gerekmektedir. Türkoloji Projesi'nde bile Orta Asya gerilerde yer almaktadır. Büyük öğrenci projesinin başlangıcında siyasi sebeplerle öğrencilerini geri çeken Özbekistan'la kültürel işbirliğinin önemi elzemdir. Zira bölgenin nüfusu ve etkisi bu en büyük ülkesi ile işbirliği yapılmadan Orta Asya'da etkin olma asla gerçekleşmeyecektir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın rolü çok hassastır. Bölgede uyanışa geçen dini kimliğin yeniden oluşumunda etkin bir rol oynamalıdır. Bölgeye yönelik çeşitli dinlerin misyonerlik faaliyetleri ve radikal hareketlere karşı bir set oluşturulmasında, bölge insanının dini doğru kaynaklardan öğrenmesinde, din hizmetlerine ulaşmasında ve toplumsal dayanışmanın sağlanmasında önemli rol üstlenebilir. Tabii ki bunun Türkiye açısından olumlu yansımaları olacaktır. Ancak bölge yönetimlerinin dine bakış açıları, din-siyaset ilişkisine yaklaşımları bu kurumun politikalarını ve uygulamalarını dikkatli belirlemesini elzem kılmaktadır. Aksi halde Türkiye ile ilişkilerin gerilmesi kaçınılmaz

olacaktır. Bölgedeki gözlem ve sohbetlerimizde halkların soy birliğinden ziyade din birliğini ön plana çıkarıyor olmaları ve bunu vurgulamaları göz ardı edilecek bir husus değildir. O yüzden kardeşlik hukukunda kültür ve dini hususların birlikte kullanılması ama asla siyasileştirilmemesi halklar arasındaki yakınlaşmayı artıracak ve bu durum siyasilerin göz ardı edemeyeceği bir veri olarak önlerine gelecektir. Aslolan halkların yakınlaşmasıdır ve bunu içeren tüm unsurlar gibi dini kurum ve ritüeller de kullanılmaya devam edilmelidir.

TÜRKSOY’un faaliyetleri fevkalade memnuniyet vericidir. Kuşkusuz bunda kurumun idaresinde bizzat Türk soylu halkların temsilcilerinin olması etkin olmuştur, olmaktadır. Yine de faaliyetlerin daha çok görünür olması ve Türk dünyasındaki halk kitlelerine daha çok inebilmesi, bilinirliğinin artması gerekmektedir. Kurumun bir cazibe merkezi haline gelmesi, fikir ve sanat insanlarının bu kurumun etkinliklerinde yer almayı bir prestij olarak addetmeleri için stratejiler geliştirilmelidir. Kurum siyasi açıdan ilişkileri gerilebilecek üyeler arasında bile kültürel ilişkilerin sürekliliğini sağlayan bir platform olabilmelidir.

Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri vatandaşları arasında kardeşlik, akrabalık, soyca ve kültürece yakınlık unsurları mutlaka vardır ve öznenin meşrebine göre bu terimlerin en az birisi sık sık dile getirilmektedir. Ancak bu yakınlık otomatik olarak tarafların birbirlerini iyi tanıdığı anlamına gelmemektedir. Çok geniş bir coğrafyaya dağılan, farklı tarihi süreçlerden geçen, çeşitli vesilelerle birbirinden uzak düşen bu “kardeşlerin” birbirlerini tanımaları gerekmektedir. Türk dış politikası yapıcıları ve karar alıcıları buna göre hareket etmelidirler. Türkiye’nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkileri hiçbir şekilde klasik devletler arası ilişkiler anlayışı ile sınırlı olamaz. Elbette ki ege-men devlet birimleri olarak her birisi ile ilişkiler eşit aktörler olarak devam edecektir, ilk dönemlerin sakat “ağabey-kardeş” yaklaşımı terk edilmelidir ve edilecektir. İdeal olan ve önerilen yaklaşım kardeş-kardeş yaklaşımıdır. Bu eşitlik uluslararası ticarete yabancı olamayan “öncelikli ülke” kavramının uygulanmaması anlamına gelmemektedir. Türkiye’nin Orta Asya Cumhuriyeti ile ilişkileri klasik bir dış politika belirleme ve uygulama konusu değil, Türkiye’nin önümüzdeki bin yılda beka ve vizyonu; gelecek projeksiyonu sorun-salıdır. Dilini kültürünü ve medeniyetini geleceğe taşıma konusudur ve asla ihmal edilecek bir husus değildir.

Kaynaklar

- 2016 Türkiye Göç Raporu, T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017.
- ASILYAZICI, H.: “Ahmet Adnan Saygun ve Yunus Emre Oratoryosu”, *Aydınlık Gazetesi*, 05.10.2014, <https://www.aydinlik.com.tr/ahmet-adnan-saygun-ve-yunus-emre-oratoryosu>
- AYDEMİR, E.: *Dış Politikada Yumuşak Güç ve Medya*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2014.
- BAŞAR, H.: *Türkiye’nin Kamu Diplomasisi: Bir Örnek Çalışma TRT*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.
- BAYEZİT, F.: “Yumuşak Güç Unsuru Olarak Uluslararası İmam Hatip Liseleri”, *Talim: Journal Of Education in Muslim Societies and Communities*, Vol. 1, Sayı: 2, Aralık 2017.
- BİLİS, P.Ö. - BİLİS, A.E. - SYDYGALIEVA, M.: “Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Kültürel İlişkilerinde Televizyon Dizileri Faktörü: Kırgızistan Örneği”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2018.
- BUDAK, M.M.: *Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Öğrenci Değişim Programları Ve Türkiye Uygulamaları*, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara 2012.

- DENİZZHAN, E.: "Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Politikası ve TİKA", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2010, ISSN: 1309-8012 (Online).
- DJALİLİ, M. - R. ve T. KELLNER: *Yeni Orta Asya Jeopolitiği - SSCB'nin Bitiminden 11 Eylül Sonrasına*, Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım, 1. Basım, Kasım 2009.
- DOĞAN, E.: "Kamu Diplomasisinin Sunduğu Fırsatlar ve Kısıtları Üzerine", içinde Özkan, A., & Öztürk, T.E. (edts.), *Kamu Diplomasisi*, Tasam Yayınları, İstanbul 2012.
- DURAN, H. - PUREVSUREN, N.: "Güvenlik, Enerji ve Pazar Ekseninde Çin'in Orta Asya Politikası", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *Afro-Avrasya Özel Sayısı*, Aralık 2016.
- EKŞİ, M.: "Türkiye'nin Türk Dünyasına Yönelik Kamu Diplomasisi: Yeni Araç ve Mekanizmalar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, Yaz 2017.
- ER, H.: "Türkiye Bursları Büyük İlgi Gördü", *Artı 90*, Sayı: 3, Temmuz 2012.
- GRIFFITHS, M. - T. O'CALLAGHAN and Steven C. ROACH: *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2013.
- GÜNGÖRMEZ, O.: "Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Politikasının Yükselişi", içinde Kemal İnat, Ali Aslan ve Burhaneddin Duran (Edt.), *Ak Parti'nin 15 Yılı: Dış Politika*, SETA Kitapları, İstanbul 2017.
- KARDAŞ, T. - ERDAĞ, R.: "Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA", *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, Cilt/Volume: 7, Sayı/Number: 1, 2012.
- KEKEVİ, Serkan - KILIÇOĞLU, Gökmen: "Özgün Türk Uluslararası İlişkiler Düşüncesi-nin İmkânı: Prof. Dr.Turan Yazgan'ın Fikirlerini Okumak", *II. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi*, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 26-28 Ekim 2017.
- _____ : "Prof. Dr. Turan Yazgan Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı ve Türkçe Öğretimine Katkıları", *IX. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, Malatya 2-4 Kasım 2017.
- KEPEL, G.: *Tanrının İntikamı: Din Dünyayı Yeniden Fethediyor*, (Çev. Selma Kırmızı), İletişim Yayınları, İstanbul 1992.
- KESKİN, H. (Genel koordinatör): *Avrasya Ülkeleri: Camiler ve Görevliler*, T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara 2015.
- KIRMIZIDAĞ, N. - GÜR, B.S. - KURT, T. - BOZ, N.: *Yükseköğretimde Sınır Ötesi Ortaklık Tecrübeleri*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, Ankara 2012; http://www.ayyu.edu.tr//static/kitaplar/yuksekogretimde_ortaklik_rapor.pdf
- NYE, J.: *Amerikan Gücünün Paradoksu*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2003.
- _____ : *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs New York 2004.
- _____ : "Public Diplomacy and Soft Power", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616 (1), March 2008, <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0002716207311699>, (erişim tarihi: 28.04.2018).
- ÖZKAN, A.: "Giriş", içinde A. Özkan & T.E. Öztürk (edts.), *Kamu Diplomasisi*, Tasam Yayınları, İstanbul 2012.
- ÖZTÜRK, S.: *Büyük Öğrenci Projesinden Türkiye Bursları Projesine Geçiş Süreci Ve Türkiye'nin Öğrenci Politikasındaki Değişim*, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara 2014.
- POLAT, C.: "Dünyanın 160 Ülkesinde 60.000 Türkiye Mezunu", *Artı 90*, Sayı: 11, Temmuz-Eylül 2015.
- RAVANOĞLU, Ö.: *Tanrı Dağları'nın Gözyaşları: Türkistan'da 25 Yıl*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2016.
- SANCAR, G.A.: "Kamu Diplomasisinde Medyanın Önemi: Anadolu Ajansı Örneği", içinde Mehmet Şahin ve B. Senem Çevik (der.), *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2015.
- SEVİN, E.: "Türksoy Üzerinden Türk Kamu Diplomasisinin Dış Politikaya Etkisine Bir Bakış", Mehmet Şahin ve B. Senem Çevik (edt.), *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*, Tasam Yayınları, Ankara 2015.
- SNOW, N.: "Rethinking Public Diplomacy", içinde N. Snow & P.M. Taylor (Edts.), *Handbook of Public Diplomacy*, Routledge, New York.
- SÖNMEZOĞLU, F.: *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, 5. Basım, Der Yayınları, İstanbul 2017.
- TDİB: *Kardeş Şehirler Hizmet Albümü*, Ankara 2015.
- TDV: *2017 İmam Hatip Lisesi Bursları Başvuru Kılavuzu*, Ankara 2017.
- TERZİ, H.M.: "İpekyolu Yıldızları", *Artı 90*, Sayı: 5, Ocak 2013.
- TICA: "Project of the Research and Development of Agriculture Systems in the Eurasia Countries", *Eurasian File*, is. 150, January 2002.

- TİKA: “Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Sigortacılık Sektörünün Geliştirilmesi Projesi”, *Avrasya Dosyası*, S. 1, S. 156, Temmuz 2002.
- _____ : “Özbek Doktorlara Eğitim Programı”, *TİKA Türk Dünyası Bülteni*, Sayı: 4, Kasım 2002a.
- _____ : “Tacikistan İçme Suyu Arıtma Projesi”, *TİKA Türk Dünyası Bülteni*, Sayı: 3, Ekim 2002b.
- _____ : “Türk Cumhuriyetleri Yerel Yönetimler Toplantısı Yapıldı”, *Avrasya Dosyası*, Sayı: 151, Şubat 2002c.
- _____ : “Türkmenistan’da Sınır ve Gümrük Memurlarına Eğitim Semineri”, *TİKA Türk Dünyası Bülteni*, Sayı: 4, Kasım 2002ç.
- _____ : *Avrasya Bülteni*, Sayı: 15, Ekim 2003.
- _____ : “Kemik İliği Nakli Yönteminin Geliştirilmesi Projesi”, *Avrasya Bülteni*, Sayı: 26, Eylül 2004.
- _____ : “TİKA’dan Kırgız Kültürüne Katkı”, *Avrasya Bülteni*, Sayı: 29, Aralık 2004a.
- _____ : “TİKA’nın Özbek Radyoculara Eğitim ve Ekipman Desteği”, *Avrasya Bülteni*, Sayı: 29, Aralık 2004b.
- _____ : “Türkmen-Türk Kütüphanesi’nin Açılışı Yapıldı”, *Avrasya Bülteni*, Sayı: 23, Haziran 2004c.
- _____ : “Uluslararası Sultan Sancar Sempozyumu”, *Avrasya Bülteni*, Sayı: 29, Aralık 2004ç.
- _____ : “TİKA 14. Yılında”, *Avrasya Bülteni*, Sayı: 39, Ekim 2005.
- _____ : *2016 Faaliyet Raporu*, Ankara 2016.
- TÜRK, M.S.: “Türkiye Yabancı Uyruklu Öğrencileri Yumuşak Güç Olarak Değerlendirebiliyor Mu?”, *Akademik Bakış*, Nisan 2018.
- TÜRKSOY: “Türksoy Yayınları”, *TÜRKSOY Dergisi*, Sayı: 2, Ocak 2001.
- _____ : “Yeni Repertuarla Yeniden Gönüllere”, *TÜRKSOY Dergisi*, Sayı: 52, 2017.
- ÜNAL, U.: *Kamu Diplomasisi: Kalkınma Yardımları ve Algı Araştırması Çerçevesinde*, Gazi Kitabevi, Ankara 2016.
- YAZGAN, Turan: “Türkiye’nin Türk Dünyasındaki Eğitim-Öğretim Faaliyetleri”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı: 31, 2005.
- YDYRS, Kanat: “Rusya Ve Çin’in Orta Asya’daki Ortak Çıkarları Ve İşbirliği İlkeleri”, *Ankasam*, 28.01.2017, <https://ankasam.org/rusyanin-ve-cinin-orta-asyadaki-ortak-cikarları-ve-isbirliği-ilkeleri/>
- YEE: *Yunus Emre Enstitüsü 2016 Faaliyet Raporu*, Ankara 2016.
- YILMAZ, D.V.: “Geleceğin Diplomatik İnşası: Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Türk Yükseköğretimi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 57, Kasım 2017.
- YILMAZ, Ayhan Nuri - KILIÇOĞLU, Gökm: “Türk Dünyası Ülkeleri Arasında Town Twinning (Şehir Eşleşmesi) Programının Kullanımı ve Turizmin Gelişmesi için Önemi”, *3. Uluslararası Türk Dünyası Turizm Sempozyumu*, Bişkek-Kırgızistan 2017.
- _____ : “Türkiye’nin Latin Amerika Açılımında Bir Yumuşak Güç Aktörü Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı”, *Journal of Current Researches on Social Sciences*, Vol. 6, is. 1, 2016.
- YILMAZ, H.: “Kırgızistan’da Misyonerlik ve Din Eğitimi”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/1-2007.
- YTB: *Sivil Toplum Destekleri: Proje Seçkileri*, 2014.
- YTB: *Sivil Toplum Destekleri: Proje Seçkileri*, 2015.
- YTB: *Uluslararası Öğrenciler 1. Sosyal Bilimler Kongresi*, Ankara 2015a.

İnternet Kaynakları

- “Ortaoğlu’da Tanrı’nın Rövanşı”, *Milli Gazete*, 23 Mayıs 2012, <https://www.milligazete.com.tr/haber/1092952/ortadoguda-tanrının-rovansı>, (Erişim Tarihi: 21.06.2018).
- <http://astana.yee.org.tr/tr/haber/kazakistanda-turk-okculuk-kurslari-basladi>, (Erişim Tarihi: 27.06.2018).
- <http://disiliskiler.diyanet.gov.tr/kategoriler/yurt-d%C4%B1%C5%9F%C4%B1-temsilcilikler>, (Erişim Tarihi: 19.07.2018).
- <http://qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/dirilis-ertugrul-ozbekistan-da-da-yayinlanacak/171854/>, (Erişim Tarihi: 11.07.2018).
- <http://qha.com.ua/tr/yasam-olaylar/rusya-dan-turks soy-ile-temaslari-durdurma-cagrisi/140969/>, (Erişim Tarihi: 19.06.2018).

- <http://tr.eastturkistan-gov.org/>, (Erişim Tarihi: 12.06.2018).
<http://twesco.org/tr/>, (Erişim Tarihi: 20.06.2018).
<http://uokongresi.org>, (Erişim Tarihi: 20.06.2018).
<http://www.altinmiras.com/?Syf=26&Syz=527234&/KIRGIZ%C4%B0STANDA-T%C3%9C-RKSOY-HALK-%C3%87ALGILARI-ORKESTRASI-KONSER%C4%B0>, (Erişim Tarihi: 03.07.2018).
<http://www.ayu.edu.tr>, (Erişim Tarihi: 20.06.2018).
<http://www.internethaber.com/trtden-orta-asya-atagi-1166156.htm>, (Erişim Tarihi: 03.07.2018).
http://www.lehceler.com/?utm_source=trtnettr&utm_medium=altmenu4&utm_content=link&utm_campaign=nocampaign, (Erişim Tarihi: 03.07.2018).
<http://www.manas.edu.kg/index.php/>, (Erişim Tarihi: 20.06.2018).
<http://www.musikidergisi.com/haber-4376-uzeyir-hacibeyli-koroglu-operasi-promiye-ri-mersinde...html>, (Erişim Tarihi: 03.07.2018).
<http://www.musikidergisi.net/?p=2675>, (Erişim Tarihi: 03.07.2018).
http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_kirgizistan_da_26_yilda_761_projeji_hayata_gecirdi-46899, (Erişim Tarihi: 01.09.2018).
<http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222>, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).
<http://www.trt.net.tr/kurumsal/Tarihce.aspx>, (Erişim Tarihi: 03.07.2018).
<http://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/trt-yamal-uydusunda-65982.html>, (Erişim Tarihi: 03.07.2018).
<http://www.trtvotworld.com>, (Erişim Tarihi: 03.07.2018).
<http://www.turkkon.org/tr-TR/AnaSayfa>, (Erişim Tarihi: 19.06.2018).
<http://www.turkkon.org/tr-TR/Haber-Arsivi/3/1056/3442>, (Erişim Tarihi: 13.06.2018).
<http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/general-and-regional-histories/history-of-civilizations-of-central-asia/>, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).
<http://www.yee.org.tr/tr/haber/yee-kirgizistan-expo-turizm-fuarinda>, (Erişim Tarihi: 27.06.2018).
<http://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu>, (Erişim Tarihi: 10.06.2018).
<https://tdv.org/tr-TR/site/icerik/egitim-ogretim-faaliyetleri-1077>, (Erişim Tarihi: 13.06.2018).
<https://turkiyemaarif.org/>, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).
<https://turk-pa.org/tr/content/cooperation/cultureandheritage>, (Erişim Tarihi: 20.06.2018).
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kastamonu-2018-turk-dunyasi-kultur-baskenti-secildi-989841>, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).
<https://www.aa.com.tr/tr/p/tarihce>, (Erişim Tarihi: 28.08.2018).
https://www.aa.com.tr/uploads/TempUserFiles/Kurumsal%2Fkatalog_tr.pdf, (Erişim Tarihi: 28.08.2018).
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37446729>, (Erişim Tarihi: 20.07.2018).
<https://www.britannica.com/biography/Halford-Mackinder>, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).
<https://www.isesco.org.ma>, (Erişim Tarihi: 20.06.2018).
https://www.iup.edu/docLib/20131016_MackinderTheGeographicalJournal.pdf, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).
<https://www.ntv.com.tr/sanat/20-gunluk-calismayla-3-altin-madalya-kazandilar,qe-h4UgFb80qDEiuVZElifQ>, (Erişim Tarihi: 20.06.2018).
<https://www.samsun.bel.tr/haber-detay.asp?haber=917-mukan-tolebavevin-bir-yan-ve-sara-operasi-samsunda>, (Erişim Tarihi: 22.06.2018).
<https://www.sondakika.com/haber/haber-turksoy-daimi-konseji-35-donem-toplantisi-10314777/>, (Erişim Tarihi: 20.06.2018).
<https://www.trtavaz.com.tr>, (Erişim Tarihi: 20.06.2018).
<https://www.turkiyemezunlari.gov.tr/haberler/1017/yurtdisi-turkler-ve-akraba-topluluklar-baskanliginca-kazakistan-da-turkiye-mezunlari-bulusmasi-duzenlendi/>, (Erişim Tarihi: 07.08.2018).
<https://www.turkiyemezunlari.gov.tr/haberler/1018/kirgizistan-da-calisma-ziyaretinde-bulunan-ytb-turkiye-mezunlari-ile-bir-araya-geldi/>, (Erişim Tarihi: 07.08.2018).
<https://www.turkiyemezunlari.gov.tr/haberler/1148/turkiye-mezunlari-dernekleri-egitim-programi-ankarada-basladi/>, (Erişim Tarihi: 07.08.2018).
<https://www.turkiyemezunlari.gov.tr/haberler/1153/turkiye-yeniden-mezun-bulusmasi-istanbul/>, (Erişim Tarihi: 07.08.2018).
<https://www.turksoy.org/tr/library>, (Erişim Tarihi: 18.07.2018).
<https://www.turksoy.org/tr/turksoy/about> (Erişim Tarihi: 20.06.2018).